

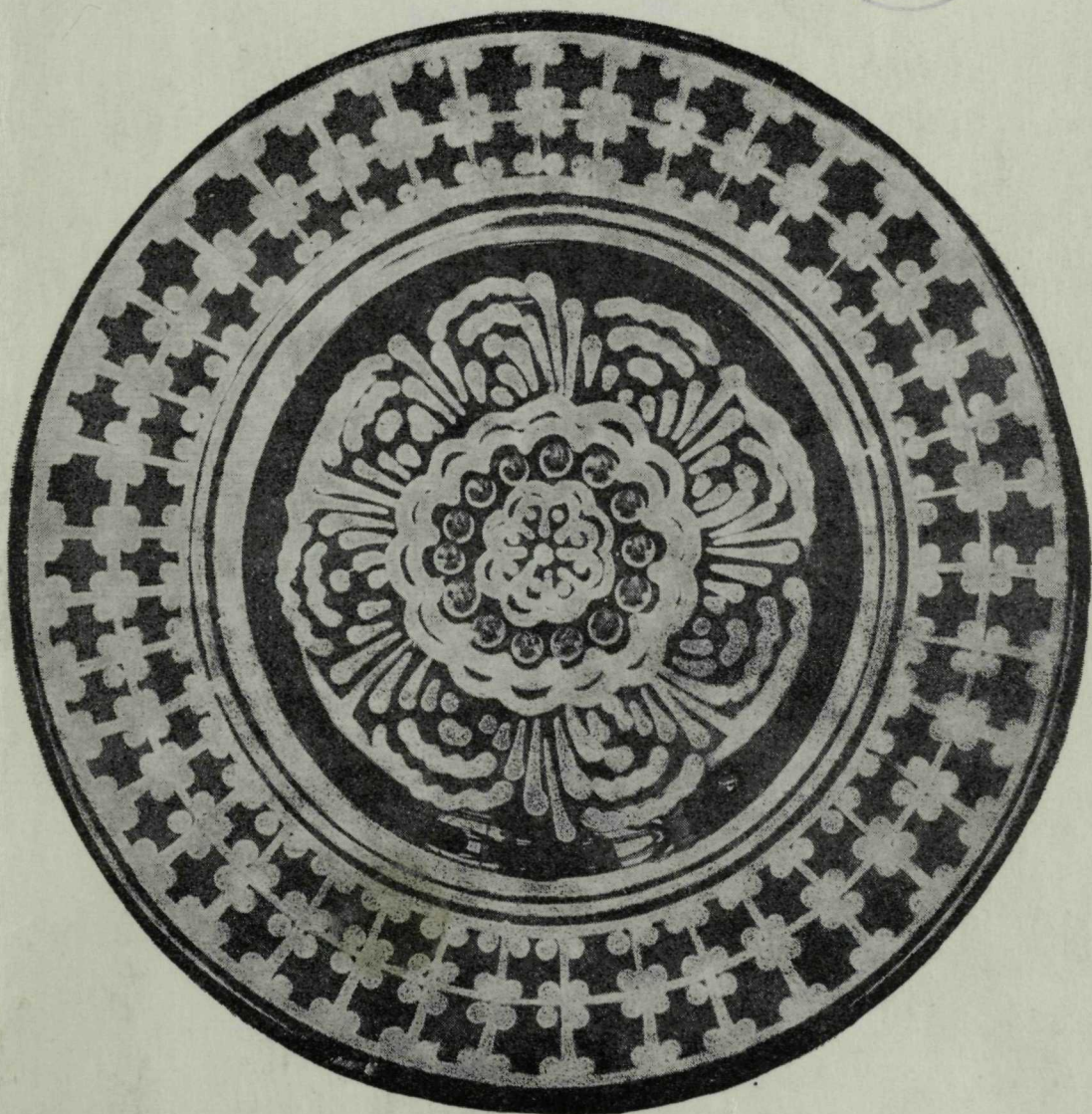
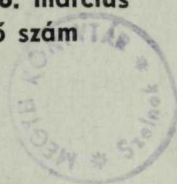
H

JÁSZKUNSAÉG

Irodalmi, társadalmi,
művészeti és kritikai
folyóirat

1

XXIV. évfolyam
1978. március
első szám

Igen Tiszelt Kántor Ur!

Bocsánom meg, hogy b. soraira
és küldeményire csak most válaszolok,
illetőleg ez ~~most~~ csak most közö-
nöm meg, de nem ~~valóban~~ ~~itt~~ ~~hon~~.

Mi nagyon megörültem mindig Tardos
Közpén az ünnepeket s az ünnepek
várását. Így a Tyár arbor értesít
meg, mikor már elutazunk. A Tyárt
a hármester egy hétig tartotta, ezután
berült a múzeumba, ahol most is
viruló egészséget örvend.

A cigárt is megkaptam, amiut
hazajöttem.

A miskai szalma már lefogyott,
Károcsomi ajándékul exeret oszto-
gattam szét. Exeret szűrésegen volna
mijabbarra. Kérem tehát, legyen szives
megint 10 darabot csinálni. Ne
legyenek teljesen egyformák, de szépek
legyenek!

Még egyszer megköszönöm meg a
megam, mint a feleségem nevében
szives figyelmüket s mindkettő-
járnak boldog újévet kívánok
s így a megam, mint feleségem ne-
vében

Dr. Pörffg. D. U.

Budapest 1931. 7/6

TARTALOM

- 3 Dienes Eszter: Emlék, A kétszínűhöz, Értekezlet után, Albérlet II. (versek)
5 Kövér Katalin: Zöld kavics
9 Mogyorósi Erika: Riadalmas ének, Nagyanyám (versek)
10 Kiss Tibor: Racionális líra (vers)

VALÓ VILÁG

- 11 Kunszabó Ferenc: Miképpen él a jász polgár? — Részlet a szerző Jászföld című képzőművészeti könyvéből

FÓRUM

- 18 Tanyakérdésről — tárgyilagosan — Hová, merre Szolnok megyei tanyak? — Hegedűs Lajos
26 A víz csak lehetőség — Fekete István

DOKUMENTUM

- 29 Miért fogták perbe Velemi Endre özvegyét? — Tóth Tibor közlése

HAGYOMÁNYOK

- 33 Utasi-sarok; Pista-sarok; Pista-sarka — D Farkas Ferenc

KÉPZŐMŰVÉSZET

- 36 „Én úgy dolgoztam, ahogy egy embernek dolgozni kell!” — Kántor Sándor mondja életéről, munkájáról — lejegyezte: Bellon Tibor

TÉKA

- 45 Szűcs Sándor: Régi magyar vízivilág (Varga Domokos)
47 Egri Mária: A Szolnoki Művésztelep (B. Supka Magdolna)

KÉPEK

A címlapon Kántor-mintás tál, a borító 2. oldalán Györfly István levele Kántor Sándorhoz (1931.), a borító 3. oldalán tiszafüredi butellák; a 2. oldalon Kántor Sándor tányért díszít írókával(1978), a 8. oldalon mezőcsáti mintástányér, a 10. oldalon madaras füredi tányér, a 25. oldalon a „házimúzeum” néhány darabja; a 35. oldalon a jellegzetes Miska-kancsók.

JÁSZKUNSAÉG

A Szolnok megyei Tanács V. B. művelődésügyi osztályának folyóirata. Megjelenik negyedévenként. Felelős szerkesztő: Valkó Mihály. Szerkesztőség: 5000 Szolnok, Koltói Anna u. 2. Telefon: 13-131. Kiadja a Szolnok megyei Lapkiadó Vállalat. A kiadásért felel: Virágh Iván. Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető a Posta Központi Hirlapirodánál (1900 Budapest, V., József nádor tér 1.) és bármely postahivatalnál. Előfizetési díj: 1 évre 20 forint. csekkszámlaszám: 215-96162. Készült a Szolnoki Nyomdában (5000 Szolnok, Vörös Csillag út 28.). Felelős vezető: Gombkötő Béla igazgató.

Emlék

Lábszagú estében
dülöngő kunhalmon,
elmorzolt, vén mesék,
feldúcolt holnapok.

Ház egy álom mellett,
árokpart, sok gyerek
elhajló asszonyok,
megbékélt részegek.

Tarisznyás koldusok,
félrevert szombatok,
kocsmagőz zátonyán
megfogant angyalok.

Térdzoknik ünnepe,
aprópénz élire,
két forint mozira,
mázsa fa télire.

Hunyt-egek, túrt-bajok,
egyszer-volt fellegek,
„Apádholkódorog?”
„Nyakamonhánygyerek?”

Csíp a csóka vak a varjú
komámasszony elveszett a gyűrű
dob szerdára bab péntekre
csütörtökön hol van a szerelem

A kétszínűhöz

Dicsérv csak!
Köpök rá, hogy zsebből felmagasztalsz!
Ha táncolnék kedvem szerint,
feldőlne szék és minden asztal.
De nem teszem, mert: etikett!
Szép szó! És francia!
Szegény Apám!
Csontjával fordul a taliga.

Értekezlet után

Mást vártunk — mondják.
S akkor az elnök (a levezető) elmereng,
aztán csak sóhajt
és az „Ezerjő” kisvendéglő pultjánál
kisfröccsöt kér — megszokásból és langyosat.

Albérlet II.

Férfit? Azt nem!
Én tisztos!
A ház tisztos!
(A feneke lisztes
— mert ez olyan családi ház:
mindig van pogácsa az asztalon.)

Zöld kavics

Már hosszú idő óta szótlanul ültek a kocsiban, csak a motor búgott egyenletesen, fáradhatatlanul. A fiú minden figyelmét láthatóan a vezetés kötötte le, a lány pedig csak-azért-is merően bámult ki az ablakon az elmaradó lankás tájra, a közeli kisváros álmoszemű, barna téglás házaira. Fent az égbolton szédítő kavargással kergették egymást a felhők.

„Mint nálunk áprilisban — gondolta a lány —, pedig már csak egy-két nap és jön a szeptember. Nem csodálom, hogy ott mindig az időjárásról beszélnek. Akiknek ilyen egük van augusztus végén!” Szeme sarkából lopva a fiúra sandított. „Ő is hozzájuk tartozik. Kilométerekről lerí róla, hogy angol. Szőkés-vöröses haj, szakáll és bajusz, itt-ott még a gyerekkori szeplők is virítanak, és hozzá hihetetlenül kék szem a fémkeretes szemüveg alatt. „Voilà, Mister Angol! Ki sem nyitja a száját, mintha hallgatást fogadott volna. Vagy ez is csak az angol mentalitáshoz tartozik?”

Hirtelen beborult az ég. Az erdők még sötétebbek és dúsabbak lettek, s mintha egy kövér, szürke felhő épp akkor ereszkedett volna lassan a földre. A levegő lehűlt, hideg szél csapott be a lehúzott ablakon.

— Vedd fel a kabátod, mert megfázol — szólt oda a fiú, de továbbra is az országot nézte, nem fordult a lány felé. Az engedelmesen kotorta elő a hátsó ülésen egymásra dobált holmik alól a kiskabátot, és fázósan belebújt. Hallgattak. Aztán még komorabbá vált az ég, és megjelentek az első esőcseppek a szélvédő-üvegen.

— Nincs szerencsém — sóhajtotta a lány, és kedvetlenül szemlélte az egyre szaporodó, csillogó-remegő cseppeket az üvegen.

— Még elállhat. Mire Ryeba érünk.

— Messze vagyunk még?

— Két-három mérföld.

„Megnézhetném a térképet — vetődött fel a lányban. — Egyáltalán azt se tudom, hol vagyunk, hová megyünk. Valahová a tengerpartra.”

Mióta Canterburybe menet cserbenhagyta navigációs képessége, nem szeretett térképekkel bibelődni. Akkor reggel a fiú indulás előtt az ölébe terítette az egyik térképet, és rábízta, merre menjenek. Persze, el is tévedtek nemsokára. A fiú jó darabig silabizálta a térképet, összevetvén a kis földúttal, amelyre rátértek — körös-körül csinos kis kertes házak sütkéreztek a délelőtti napfényben, kíváncsian nézegették az ütött-kopott Morris Minort —, aztán a fiú, túl a terepszemlén, sűrű vállvonogatások közepette bevallotta: fogalma sincs, hol lehetnek. De találomra újra csak elindult, és percek múlva diadalmasan kijelentette: Ismét jó úton járnak.

Ryeba meg se álltak, és mikorra néhány mérfölddel a városon túl kikötöttek látszólag teljesen elhagyott vidék, hatalmas parkolóhely fehér palánkkal körberítve, néhány viharverte, öreg tragacs —, valóban elállt az eső, és istenigazában fújt a szél. A lány a táskáját meg a fényképezőgépet szorongatta, a fiú az elemőzsiás szatyrot és egy esőkabátot vett magához. Összehúzták magukon a kabátot, bátorítón egymásra néztek — mit nekünk a szél és ez a kis felhő! — majd elindultak a végláthatatlan úton, ami kietlen kavicsmezőbe vezetett.

A szél mindkettőjüket átfújta, ők meg csendesen fáztak, ahogy lassan bandukoltak egymás mellett. Bármerre néztek is, már nem lehetett látni mást, mint a sárgás-vöröses kavicsbuckákat, itt-ott néhány sápadt bokorral. Seholy lélek! Végre néhány mozgó, fekete alakot pillantottak meg a távolban.

— Ott a tenger! — mutatott arra a fiú.

A lány először nem látott semmit, csak a szürkés égboltot, de ahogy közeledtek, az ég alján meg-megcsillant egy vékony csík. A hidegen fénylő sáv egyre nőtt, míg végül óriásin betöltötte az egész látóhatárt, a tenger.

A partnál hátatfordítottak a halászoknak. Itt már nem volt út, a kavics élesen csörgött a lábuk alatt, miközben egyik buckáról a másikig bukdácsoltak. „Vajon hová megyünk? Kötve hiszem, hogy itt valaha is találunk letelepedésre alkalmas helyet. Miért hozott ide egyáltalán, mikor itt semmi sincs, csak kavics, és a tenger is olyan barátságatlan?” — elégedetlenkedett a lány.

A fiú, mintha egy határozott célpont felé tartana, körbe se nézve ment tovább. Végül megállt egy cikk-cakk alakú, fakerítés-szerű hullámtörőnél. Leterítette az esőkabátot, ráült, és várakozón a lányra nézett. Az egy pillanatra tétovázott — tényleg arra a kemény kavicsra üljön?, és egyáltalán: ilyen hidegben csak úgy leülni! —, de aztán megadta magát, és óvatosan letelepedett a fiú mellé a kabátra. Ekkor vette észre, hogy ez nem is olyan rossz hely. Egy mögöttük magasodó kavicsdomb felfogta a szelet, a hátukat meg a cölöpöknek támaszt-hatták. Sorra előkerültek a szendvicsek a szatyorból. Két doboz cola is akadt.

Később hirtelen kettévált a felhő egy helyen: vékony fénysugár esett a tengerre, s azon a ponton színesre varázsolta a vizet. — Látod a fénysugarat? — kérdezte a fiú, miközben az utolsó fogást, egy-egy szelet csokoládét horgászott elő a szatyor mélyéből.

— Szép — bólintott a lány, és nyúlt a csokiért. — Az ember szinte nem is képzelné, hogy ilyen szép lehet.

— Tudod, mire emlékeztet? A szentek fölé rajzolt karika szokott ilyen lenni. Mintha épp most bukkanna ki egy, és még csak a glóriáját látnánk.

— Aha. És együtt a fekete felhőkkel félelmetes is. Olyan kicsinek és tehetetlennek érzi magát az ember. Talán fölöslegesnek is.

— Talán — hagyta helyben a fiú, és egy csodálkozó pillantást vetett a lányra, aki most a csokoládét majszolta látható elégedettséggel.

— Ezt ismerem — szólt a fiú a lány dúdolására. — Nagyon szép. Mi is ez?

— Grieg. A Peer Gynt-ből.

A lány tovább dúdolt. A fiú messze elnézett a víz fölött, mintha a soha nem látható túlpartot keresné szemével. — Tényleg nagyon tetszik — jelentette ki végül is, és hálásan nézett a lányra, aki épp befejezve a dalt válaszul visszamosolygott. Hallgattak. A fiú aztán ráérősen kinyújtózkodott, és végigheveredett a köpenyem, mintha csak ebéd utáni szunyókálásba kezdene valami kényelmes heverőn. A lány egy ideig nem tudta, mit tegyen. Szerette volna követni a fiú példáját, de a kavics azért kemény volt, meg aztán hogy jön az ki, hogy ő csak úgy a fiú mellé fekszik. Mit gondol majd az róla. Pár pillanatra csendben töprengett, aztán kabátját a dereka alá tűrve ő is leheveredett.

A fiú elégedett egykedvűséggel nyugtázta, és — talán, hogy eloszlassa a lány aggodalmát — célbadobó versenyt rendezett a cölöpökre állított üres colás dobozokkal. A lövedék kavics volt, és minden találatot gyerekes lelkesedéssel fogadott. Aztán kavicsokat szedtek össze, és neveket adtak nekik.

— Ez egy kutya, látod? — mondta a fiú. — Itt a füle, az meg az orra. Még szeme is van. Tökéletes! Hogy is hívják ezt a fajtát?

— Ez viszont egy táncosnő. Az egyik lábát magasba emeli, a ruhája pedig könnyedén, sejtelmesen száll utána. Tudod, így! — mondta a lány, és lábával kalimpált egyet a levegőbe. De felesleges volt a produkció, mert a fiú is ugyanabban a pillanatban hasonló mozdulattal próbálta illusztrálni a látotakat. S mivel mindketten egy hosszú, elnyújtott hangon zenei aláfestést is szolgáltatottak a baletthez, nem lehetett rajta nem nevetni.

A fiú most egy korhadt, görbe fadarabot vett elő.

— No és ez? Ez micsoda?

A lány összeráncolta homlokát. A szeme most olyannak tűnt a vastag, fekete szemöldök alatt, mint két vékonyka fekete csík.

— Hát ez te vagy! Mikor a könyveid fölé görnyedsz. Látod, ilyen csúnya pápos lesz a te hátad is némsokára — oktatta ki, és már nyúlt is a fadarab után. De a fiú, mintha észre sem vette volna a kérés mozdulatot, mereven maga elé tartotta a zsákmányt, miközben mosolyogva hallgatta a lány rosszalló szavait. Csak akkor riadt fel, mikor a lány ujjai türelmetlenül megérintették a kezét. Ösztönösen mindketten elhúzták kezüket, aztán ugyanolyan gyorsan újra egymás felé nyújtották. Vártak, mint mikor két gyerek találkozik, és egyikük sem meri kezdeni a játékot, csak ülnek egymással szemben, és lapos, kíváncsi pillantásokkal méregetik egymást.

A fiú is, a lány is, mint valami bábszínházat, nézték a kezek játékát — ahogy azok meg-megérintik egymást — meglepően, mintha nem is ők lennének a bábok mozgatói. A két kéz ismét összeért, de mivel nem voltak hajlandók egyhamar szétválni, hogy valamivel kitöltsék a közben múló időt, egymás felé fordultak. Arcuk szinte összeért. Hogy nem vették ezt eddig észre? — nézték egymást szótlanul, mosolyogva. A fiú szemében hirtelen meleg kis tüzek gyulladtak.

Aztán, mivel közben a lány megkapta a fadarabot, és a két kéz is elvált, a fiú újra elfordult a lánytól. A lány meglepően vizsgálta a fiú profilját. Milyen más volt most az arca! Mennyire más, különös a nézése!

A lánynak eszébe jutott a földalatti ablaküvegén kirajzolóódó kép: ő és a fiú ülnek egymás mellett, az ablakkal szemben. Két állomás között mindig ugyanaz a kép jelenik meg előttük: A fiú egyenesen ül, a fejét kicsit hátrahajtja, és nézi az ablakot. Ő — megállapítva, hogy akaratlanul is, bár alig észrevehetően a fiú felé dől törzsével — szintén az üveget nézi. Így szemlélik egymást, anélkül, hogy szólnának, mozdulnának. Nézd, ilyen vagyok! Hideg és magányos, számodra teljesen idegen — sugárik a fiúból. — Mit akarsz tőlem? Mit akarsz? Titokzatos vagyok? Idegen? Lásd, feléd hajlok, de szótlanul nézlek csak az üvegen keresztül. Miért hívtál? Miért? — sugárik öbelőle. Két megmerevedett mozdulat, két megmerevedett tekintet.

Közben a fiú felült pipára gyújtani. Aprókat szippantott, hogy jól szeleljen, és szemében még mindig avval a hihetetlen csillogással lenézett a lányra, kedvtelve, várakozóan.

A lány hirtelen kiszolgáltatottnak érezte magát; gyorsan ő is felült, majd felállt, és a tenger felé ment, ami az apály miatt már messzire lehúzódott. A hullámok ide-oda görgették-csörgették a kavicsokat. A lány vigyázva, nehogy a cipője átázzon, leguggolt és előrehajolt, hogy az ujjja hegye érintse a vizet. A fiúra gondolt.

„Utánam fog jönni. Ha megfordulok, látom majd, hogy ott áll, és engem néz.”

Megfordult. A fiú egy domb tetején térdelt fényképezőgéppel a kezében. A lány felé fordította.

„Csak úgy fogja magát, és lefényképez! Igaz is, holnapután ilyenkor már ez is EMLÉK lesz.”

— Nézd, mit találtam! — kiáltott a fiú.

Egy apró, zöld, kavicsszerű valamit tartott a tenyerén. Az újra felbukkanó nap most éppen rájuk sütött; az a valami tompán fénylett.

— Hol találtad?

— Itt a kavicsok közt. Biztos a tenger dobta ki.

— Egy zöld kavics!

A fiú felnevetett, a fejét rázta.

— Talán valami lekoptatott üvegdarab. Valami piás üvegé. Eltört, és itt-hagyták.

— Nem, nem! — tiltakozott a lány. — Ez egy zöld kavics. A tengeré. Volt. Most nekünk adta. Mutasd!

A fiú ismét kinyitotta markát, és mindketten buzgón fölé hajoltak. A kincs az övéké volt. Csak az övéké.

— Do you ask for it!

— Kérem — felelte a lány magyarul. Ránézett a fiúra. Magyarul mondta azt is: hazaviszem.

— Okay. Just take it. — A fiú mintha értette volna a lány szavait. Már csak az hiányzott, hogy megszólaljon: Jó, vidd csak el.

— Lassan mennünk kell — mondta egy idő múlva a fiú.

A lány az órájára pillantott, aztán újra a fiúra, de nem szólt semmit.

— Tőlem maradhatnánk még. Én... De jobb, ha előbb elindulunk, és még sötétedés előtt hazaérünk... Azért jó volt itt? Ugye?

Csendben álltak egy darabig, aztán a lány csinált még egy felvételt a tengerről a fiúval, majd visszaindultak az esőkabátért meg a táskáért.

A szél ismét felkerekedett.

Riadalmas ének

Jaj, mi lettél, kamaszkorom
pirosruhás lánya!

Vállamba harap a nap.
Tétova tűzzel sötét szelekbe,
éjbe mered az emlék-sereg.

Vad haramia marka szorít.
Büszke alázata női magánynak
koldusi vággyal már leterítve.

Nagyanyám

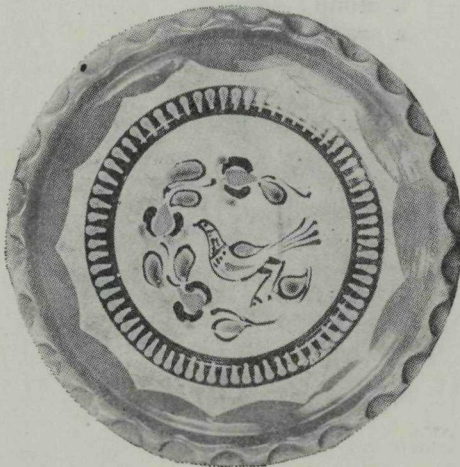
Melléd temették a
zöld-örök füveket
melléd nagyapám
kőhitű
ölelését
s melléd a titkot,
nogy már meg se tudd:
énekelt
a csönd
a szádon.

Anyám gubbaszt
fejfád előtt:
arca
fehérített vászon;
s lefejezett
napraforgó
— én —
a láthatáron.

KISS TIBOR

Racionális líra

Holla trilla holla la
Megjött az este
Világos valóságában
Holla trilla holla la
Megjött a reggel is
Cudar sötétségben
Holla trilla holla la
Mi jöhet még kérdezem
Mindezek után
Holla trilla holla la
Engem ugyan nem lep meg semmi
Ha ezt a bájos dalocskát dúdoló
Holla trilla holla la
Amit egyedül én
Én költöttem hogy
Holla trilla holla la
No mégegyszer
Meg mégegyszer
Holla trilla holla la

KUNSZABÓ FERENC

Miképpen él a jász polgár?

Tulajdonképpen életmódot kellene írnom e téma fölé, az utóbbi években azonban oly divatos lett ez a kifejezés, hogy ha címül választom, esetleg számon kérik tőlem mindazt, amit jelentéstartományába újabban összehordtak. Pedig én csak egy valamennyire is jellemző képet szeretnék itt rajzolni arról, hogy miképpen él ma a jász polgár? Miért úgy él? Mit csinál, mikor hazajön a munkából, hogyan telnek napjai, mivel tölti idejét — s valamit még arról is, hogy milyen civilizációs szinten él?

Induljunk ki a berényi református főtiszteletű úr tapasztalatából, hogy tudniillik, a mai ember kilép a termelő szervezet kapuján, és azzal a munka, a gyár gondjait, problémáit is maga mögött hagyja. A májusi 200-as felmérés ívében szerepelt ez a kérdés: Az üzem dolgozói hol beszélnek többet az üzem vezetéséről, a munkáról? Ime az összesítés: Nincs válasz 3,6%, gyűléseken 5,1%, egymás között a munkahelyen 76,0%, gyáron kívül (presszókban, vendéglőkben stb.) 11,2%, otthon 4,2% — ami utóbbi 8 személyt jelent a 196-ból, sem többet, sem kevesebbet. Ezeknek az adatoknak a birtokában az őszi felmérésbe beállítottam egy másik kérdést, megint csak közvetettet, mert ravaszkodni akartam. Nem az iránt érdeklődtem, hogy miről beszél hát akkor otthon a kérdezett, mert bár Erdei Ferenc szerint a szociográfia impertinens tudomány, ily mértékben mégse szemtelenedjen el — hanem azt próbáltam tudakolni, hogy miről folyik a szó a szűkebb lakóhelyi közösségben, az utcában? Vagyis: hogy: miről pletykálnak *mások*? Így már reméltem ez ügyben valamelyes aktivitást. Túl sokat így sem, és még azután sem, hogy a kérdezőbiztosoknak meghagytam: ennél a pontnál se hagyják egykönnyen lerázni magukat.

Az utcában mi most az újság?

Milyen érdekes esemény történt, amiről az emberek beszélgetnek?

	1. helyen	2. helyen	3. helyen
Nincs válasz; nem tudja; nem érdeklí	58,6	90,4	82,3
A magán- és a társasélet, a szórakozás, a sport témái:	19,7	3,6	6,0
A munka, a termelés, az üzemi demokrácia:	0,4	0,0	0,6
Kevés a kereset, nagy a drágaság:	0,3	0,3	1,6
A lakóhelyi szoc.-komm. beruházások:	18,2	4,9	7,3
Lakóhelyi közélet;			
országos gazdasági, kulturális helyzet:	1,8	0,6	0,3
Balesetek, válások;			
érdekességek a világból:	1,0	0,2	1,9
	100,0	100,0	100

Részlet a szerző készülő Jászföld című könyvéből.

Nos, a kézi feldolgozások során a válaszok számára hárompozíciós kódot képeztünk, mégpedig úgy, hogy az első kettő a pozitív, az igenlő témák megnyitását rögzíti, míg a harmadik a negatívakat — s vártam, milyen összesítést ad a számítógép. (Az összesítést lásd az előző oldalon.)

Látjuk, hogy a 631 megkérdezett személynek csaknem 60%-a (370 fő) első helyen sem válaszolt, míg az összes válaszlehetőségnek (3×631) több mint háromnegyede maradt kihasználatlanul. S akik mondtak is valamit, annyira általánosságban beszéltek, hogy igazán nem volt nehéz a fenti összesítés pontjainak kimódolása. Mindezek alapján félreérthetetlen: a mai jász társadalom meglehetősen elzárkózik attól, hogy a magánéletéről, az otthon, a család, de akár a lakóhelyi közösség dolgairól információkat adjon. Még az a viszonylag kis csoport is, amelyik a pozitív válaszlehetőség második helyét is kihasználta (9,6%, 61 személy), s amelyik ezt inkább a veleszületett bőbeszédűségéből vagy az öregkori magány beszédképességéből tette — még arra is inkább kitűnő frótársam, Konrád György szellemes meghatározása illik: sokat beszél, de nem fecseg!... Vagyis ők sem annyira konkrét információkat, mint inkább általános meghatározásokat adtak. És a fenti összesítést később hiába kombináltam a foglalkozással, a munkahellyel, a keresettel: az elzárkózás arányai jellemzően nem változtak. Még a nagy reményem sem vált be, hogy tudniillik a lakóhely típusa szerint találkozzak majd jellemző eltéréseket.

Az őszi felmérés előtt arra gondoltam ugyanis, hogy a városi típusú emeletes bérházakban, de sőt az új lakótelepeken élők között majd nem csupán a közlékeny lesz több, hanem a közösségibb életet élő személy is. Nos, ez a bontás sem okozott jelentős eltérést a százalékokban. — Nincs tehát különbség például a falusi típusú telkeken élők között? Dehogynem! Sok tekintetben van, hiszen mások a lét feltételei, más tehát az életvitel is, több tekintetben. Hanem: nincs lényeges különbség a két csoport vilásképe, gondolkozása között, s adott esetünkben jelesül abban, hogy nem engednek bepillantást magánéletükbe, az otthon, a család dolgaiba.

S ezt a szándékot a kérdezőbiztosok még azoknál a pontoknál is tapasztalták, melyek a nap huszonnégy óráját próbálták feltérképezni, bár itt, konkrét kérdésekről lévén szó, a válaszok többé-kevésbé mérhetőek. Nézzük végig az alapsorokat, mik bepillantást engednek abba, hogy a megkérdezett 631 személy hétköznapijai miként oszlanak meg a különböző foglalatosságok között. A beosztás alapjául a fölvétel évszaka szolgált.

Kerti, mezőgazdasági munka

	Szám	%
Nincs; nem csinálja	312	49,4
napi 1 órát kb.:	128	20,3
1—2 órát	104	16,4
2—3 órát	37	5,9
3—4 órát	30	4,8
4 óránál többet	20	3,2
	631	100,0

Barkácsolás, javítgatás, hobby

	Szám	%
nincs ilyen	384	60,9
Napi 1 órát kb.	104	16,6
1—2 órát	87	13,8
2—3 órát	34	5,4
3 óránál többet	22	3,4
	631	100,0

Házi, háztartási, ház körüli munkák			Játék és foglalkozás a gyerekekkel		
	Szám	%		Szám	%
Nincs; nem csinálja	145	23,0	Nincs kiskorú		
Napi 1 órát kb.	118	18,7	gyermeke	356	56,4
1—2 órát	104	16,5	Napi 1 órát kb.	102	16,2
2—3 órát	59	9,3	1—2 órát	94	14,9
3—4 órát	66	10,5	2—3 órát	33	5,2
4 óránál többet	139	22,0	3—4 órát	26	4,1
			4 óránál több	20	3,2
				631	100

A napi szabad idő			A napi szabad idő		
	Szám	%		Szám	%
			Nincs	78	12,4
4 óra	2	0,3	1 óra kb.	65	10,3
4—5 óra	15	2,4	1—2 óra	98	15,5
5—6 óra	73	11,6	2—3 óra	104	16,5
6—7 óra	166	26,3	3—4 óra	81	12,8
7—8 óra	232	36,8	4 óránál több	205	32,5
8 óránál több	143	22,6		631	100,0
	631	100,0			

És a számscroból, legyenek bármilyen ridegek, általánosíthatók, sőt olykor éppen a jellegzetességeket elfedők, mégiscsak kialakul a nap 24 órája.

A munkaviszonyban lévők háromnegyede 8 órát dolgozik naponta (illetve hetente 44-et), de 25%-a 10 órát vagy annál többet. Ezek között elsősorban a mezőgazdaságiak vannak, aztán a mellékfoglalkozásokat is vállaló értelmiségiek és szakmunkások, majd a munkahelyen túlórázóik, végül a vezető beosztásúak elfoglalt része. — Az utazás, berényi lakosokról lévén szó, általában nem rabol sok időt, várakozásokkal együtt is általában egy órát a minta dolgozó tagjainak 87%-tól. Bár meg kell jegyeztem: ezt a rendszeres napi időtöltést csak kevesen érzik üresjáratnak, hisz általában ezalatt cserélik ki információikat, mondják el örömeiket, gondjaikat, mégpedig mindig az induló állomás szerint: munkába menet otthoni vagy lakóhelyi dolgokról esik szó, míg visszatér felé a gyáriakról. Vagyis, ez az idő arra is alkalmas, hogy „kirázzák” magukból a másnemű töltést, s így készüljenek föl a munkára, illetve a családi életre. — Jóság kevés helyen van, illetve a minta tagjainak többsége nem foglalkozik gondozásukkal. És az az érdekes, hogy még a falusi vagy éppen tanyasi típusú telkeken lakók sem nagyon, különösen ha fiatalok — illetve, ha olyan középkorúak, kiknek családjában idősek vannak otthon. — Kertben, hobbykertben vagy a család valamelyik tagjának háztájijában a minta legtöbb tagja dolgozik nyáron. Nagyon sok berényi család bérel ma már kis darab földet, szőlőt, gyümölcsöst, és nem csupán értelmiségiek vagy kisiparosok. Ezt mutatja, hogy még felvételünk idején is a mintának csaknem pontosan fele dolgozott a földön, főleg a betakarításban. — És itt, valamint a jóságok gondozásánál, illetve tartásánál már hatótényező a lakóhely milyensége. A régi bérházakban, illetve az új tömbökben lakók természetesen kevesebbet foglalkoznak jószággal

is, földdel is — közöttük azonban több a barkácsoló, a mosógépet, szekrényt megjavító, az új fogast vagy más apróbb berendezési tárgyat készítő, a lakást díszítő, a fabrikáló, a horgászó, de a bélyeget vagy egyebet gyűjtő is. — Még jellegzetesebb a lakóhely típusa a háztartási munkákban való részvételre nézvést. Egy harmadik emeleten lakó férj vasárnap ebéd után hamarabb odaáll a mosogató mellé. De nagyon érdekes, hogy — nem számolva a hátébés családanyákat — a kert és udvar nélküli, városi jellegű családi házakban általában is magasabb a házi munkára fordított idő, akár férfiakról, akár nőkről legyen szó. Pedig rendszerint éppen ezek a lakások a jobban gépesítettek. Következtethetünk itt a magasabb étkezési kultúrára (szervírozás például), a gyakoribb és alaposabb takarításokra, főként azonban arról lehet szó, hogy az emeleti lakás szűk terébe zárva ez kínálkozik leghamarabb mozgási lehetőségnek. — Játékot, foglalkozást igénylő kiskorú gyermeke a megkérdezettek kevesebb mint felének van, s ha ezt 100⁰/₀-nak veszem, akkor 37⁰/₀ naponta egy órát vagy annál kevesebbet foglalkozik a gyerekekkel (gyerekekkel), 34⁰/₀-a 1—2 órát, 12⁰/₀-a 2—3 órát, s csak a maradék ennél több időt. — A foglalatosságok ilyen áttekinthető felmérése után, beszámítva még a mosakodás, az étkezés, a bevásárlás idejét, hétköznap általában nincs, vagy egy óra szabad ideje marad a minta csaknem egynegyedének, 1—4 órája a 44,8⁰/₀-nak, míg az egyharmadnak négy óránál is több. Sok ez vagy kevés? Ki tudja. Attól függ talán, hogy mire használja idejét, akinek van, s mire használná, akinek nincs. Tény, hogy akinek van, az többnyire tévét néz, s igencsak ágyból, fotelből, rendszerint pizsamában. — S ez már a pihenéssel, alvással függ össze, amiről itt csak annyit, hogy a mintának alig több mint fele alussza meg naponta a minimum szükséges 7 órát. Az idősebbeknek sokszor persze ennyi sem szükséges, de később, egy másik felmérésből látni fogjuk, hogy éppen a fiatalok tetemes része az, amelyik igen kevés időt hagy a pihenésre, akár télen, akár nyáron, akár fiú, akár lány.

S ez annál érdekesebb, mert már kora este kihaltak Jászberény utcái, a falvakról nem is beszélve. Hányszor végigcsatangoltam a leghosszabb júniusi estét, s már tíz óra körül alig talákoztam egy lélekkel is. Volt, hogy a Nagytemplomtól a bankig 8 embert láttam, s ezek közül fiatalnak saccolhattam ötöt, nőneműnek viszont egyet sem. Többször végigjártam a nyilvános helyeket: presszók, vendéglők, mozi, füstharapók és késtdobálók, kultúrtermek és klubok: 110—260 személyt találtam tíz óra után, s ezeknek talán egyharmadát számíthatom fiatalnak. De hol vannak akkor? Mert a felmérésekből és beszélgetésekből viszont az derül ki, hogy éjjél előtt nemigen térnek nyugovóra. Átmentem parkokon, elhaladtam ligetek mellett, s ha ilyenkor eszembe jutott boldogult ifjúkorom, akkor persze nem minden szívfájdalom nélkül, az állandó szomorúságot viszont az okozta, hogy ezeken a helyeken rendszerint üresek voltak a padok a legszebb nyári időszakokban is. Hová lettek a fiatalok? Nem választanak maguknak csillagot, mint az még az én fiatalkoromban is divatos volt? Mert az én időmben bizony egy-egy padon több pár is összegyűlt, s akiknek még ennyi hely sem jutott, azok bizony fűre terítették a zsebkendőjüket — mint ez Párizsban láttam, a város közepén, a Tuileries szoborparkjában, ráadásul vasárnap délelőtt! Igen, Frankhonban, legyen főváros vagy kisváros, a fiatalok este későig kint sétálnak, nálunk viszont — és nem egyedül Berényben — olyan kihaltak a terek, utcák, parkok, mint Ausztriában, Svájcban vagy Germániában.

„De miért akarod őket kihajtani?” — kérdezte kitűnő informátorom és nagy-rabecsült barátom, társam a töprengésekben, Arató Antal, a városi könyvtár igazgatója . . . Dehogyan akarom! Csak arra vagyok kíváncsi, hol vannak a fiatal ezrek? Tévét néznek? . . . Megkutatuk ezt az ötletet is, és kiderült, hogy nem. Nagyon kevés fiatal ücsörög rendszeresen a tévé előtt, különösen, ha a szülők és a kisebb testvérek is ott ülnek. Márpedig azok ott találhatóak, rendszerint és hűségesen. A fiatalok viszont nem azért állnak fel ilyenkor, mert ők párosan vannak — elvégre egy hátsó fotelban is kitűnően lehet csokolózni —, hanem mert egyedül akarnak maradni. Egyedül, de legfeljebb ketten, négyen-ötten. Ritkán többen. S ennek oka lehet a sex, bár azt gondolom, hogy legtöbb esetben nem erről van szó, hanem: a kis csoportot kedvelik. Tudniillik, ha többen hallgatnak magnót, akkor már mindig van mocorgás, beszéd, gyufazörgés, hamutartó-keresgélés, pohárcsengés, és ez mind zavarja a műélvezetet. Na persze, a szobák is kicsik, annyira, hogy már hat személy esetén is padlóra kényszerül valaki.

A kiscsoport a fiataloknál, a kiscsaládokra oszlás a felnőtteknél — ez a jellemző ma Berényben és a jáász községekben. Megkérdeztem az időseket: miért nem mennek sétálni, szórakozni? „Mert fáradtak vagyunk.” „Mert a napi gyári és itthoni munka után ahhoz még fel kellene öltözni.” „Mert moziba néha jó lenne elmenni, de utána még haza kellene jönni, megágyazni, lefeküdni.” Minden vélemény között azonban ezt tartom a legjobbnak: „Mert más sem megy!” Miért nem megy más? — kérdeztem ilyenkor. „Azt már igazán ők tudják!” — hangzottak a feleletek, körítve egy megkönnyebbült sóhajjal, hogy ezzel aztán sikerült is lezárni a témát. — Salgótarjánban mesélik, hogy a városukra még jó tíz éve is oly jellemző kiskocsmákat és a különböző kultúrtermeket, klubokat egymás után zárják be részvétlenség okán. S ez igazán meghökkentő, mert a különben is zárkóztottabb jáász még húsz éve is kisparaszti gazdálkodó volt, illetve olyan szellemiség alapján élt — de miért maradnak üresen már kora este Salgótarján utcái, nyilvános helyei, mikor a várost magát is a közösségi munka korszerű formája, a nagyipar hozta létre? . . . A töprengésnek ezen a pontján oda lyukadtam, hogy egyelőre ezt a jelenséget is átmeneti korunk nyakába varrom. Hogy tudniillik, normarendszerünk még kialakulatlan, Senki sem tudja biztosan, melyek használhatók a régiek közül, s ha valaki véli is, nem lehet bizonyos benne, hogy a másik is ugyanúgy fogja értelmezni. Vagyis őt maradnak, esetleg reakciónak nézi. Ám még bizonytalanabbak vagyunk az új szabályokban. Ha felnevetek egy cukrászdában, az a jókedv jele, vagy olyan modortalanság, amit művelt és kultúrált ember nem követ el? Illik-e átdobni egy tréfás megjegyzést a szomszéd asztalhoz? Ha befelé menet a férfi haladjon a nő előtt, akkor kifelé menet miért fordítva? Jó dolog-e kibeszélnem a főnököm hibáit, a valamely helyi vagy országos rendelkezés fölötti elégedetlenségemet, vagy ez merő oktalanság?

És még többszáz ilyen apróbb-nagyobb kétség, de nem sorolom, mert az olvasó esetleg maga is folytatni tudja. Csábító dolog hát korunk kialakulatlan társasági normáival magyarázni a jelenségeket, és senki sem cáfolna ebben, nem hiszem azonban, hogy az igazság velejét ragadnám meg vele — Berényben és a jáász falvakban. Mert ha Salgótarjánban, a budapesti munkásnegyedekben és általában iparvidékeink kiskocsmáiban, dalosköreiben, olvasóegyleteiben, klubjaiban korábban pezsgett is esténként az élet, jáász földön — kivéve az ismét-

lódó ünnepi alkalmakat és a családi eseményeket — sohasem, az írott források alapján legalábbis.

Megkérdeztem azonban a fiatalokat is: ők miért nem mennek? A feleletek nem oszlottak meg annyira, mint az idősebbeknél: Azért, mert ott nem azt csinálhatnak, amit akarnak, nem akkor hallgathatnak zenét, mikor kedvük tartja, hanem mikor a hangász kar akarja, s nem azt a muzsikát, amire éppen kedvük van. Míg saját szobáikban gyűlnek össze, akkor úgy állnak, ülnek, fekűsznek, ahogy éppen akarnak, isznak, ha van pénzük, absztinensek, ha egy fillérjük sincs, azt a számot teszik föl, amelyiket kívánják, s addig ismételik, ameddig jónak látják... És még egy mozzanat, amit több fiatal kiemelt: A nyilvános helyeken *viselkedni* kell! Illedelmes pofát vágni, csevegni, táncparkettre vonulni, hamut a hamutartóba verni (Cipőt a cipőboltból! Ruhát a ruházati boltokból!), poharat nem szájával aláfordítva letenni, különösen, ha abban még ital van — ám ez mind a legtermészetesebb dolog lenne, ha nem a többi jelenlevő kontrollja kényszerítené őket erre! „Az a helyzet, én legalábbis úgy látom, hogy ül a presszóban húsz ember, és mind a másikat nézi, hogy az mit csinál! És mind csak azért ül ott, hogy a másikat nézze! És nem zavarja, hogy a másíknak is az a szórakozása!” Ezen a ponton többeket megkérdeztem, hogy jó, nem járnak éttermekbe, klubokba és cukrászdákba, mert ott vegyes a társaság, legalábbis a korosztályok tekintetében — de miért nem mennek a kimondottan ifjúsági helyekre? Például a pinceklubokba, amik vagy fél évtizede Berényben, sőt a falvakban is megjelentek, egycsapásra?

Igen, ezekre a helyekre eleinte mentek, aztán ráuntak. Miért? Mert az is csak nyilvános hely. Ott is az a fő szórakozás, hogy egymást nézik — ha viszont nincs semmi látnivaló, mert mindenki illedelmes, akkor unalmas! „És itthon ülni negyedmagaddal és magnót hallgatni fél nyolctól fél egyig — az nem unalmas?” „Az nem, mert ettől nem várunk semmi különöset. Ez nem esemény, nem program, hanem csak úgy vagyunk magunknak.” Azt hiszem, a dolog lényegét valahol itt kell keresgélni. Ezek a fiatalok nem a felnőttek kontrolljától vagy az általános társasági szabályok alól akarnak szabadulni tulajdonképpen, hanem *minden* ellenőrzéstől és *minden* szabályozástól — de itt meg kell állni egy körmondat erejéig. Nem azért, mert elvonulva tilos, titkos, de legalábbis elítélendő dolgokat művelnek, hanem mert őszintétlennek, üresnek érzik a dívó kontrollokat, szokásokat és programokat.

No jó, de ezzel voltaképpen megintcsak odajutottam, mint előbb, a felnőttek „hazavonulásának” taglalásánál. S ott sem fogadtam el fő oknak az átmeneti kor bizonytalanságait. Itt sem ismerem el: A fiatalok a formákat kifogásolják, mert azokat látják, hallják, tapintják. Ősrégi hiedelem: ha eltüntetem a szimp-tómákat, az okot is megszüntetem... Szerencsémre egy fiatalember valami nagyon lényegesen tapintott rá: „Itt van ez a táncház a tanítóképzőben. Vagy már nincs? Nem is tudom, mert már régen voltam ott. Eleinte propagálták. Nekem is a KISZ-ben szóltak, hogy magyar táncokat táncolnak ott, de csak úgy szórakozásból, nem művészkedés miatt. És hogy szóval volna-e kedvem? Húztam a vállam: Néptánc? A fenét érdeklí már, mikor az egész világon modern táncokat járnak! De aztán elmentem mégis, az újsága miatt. Elmentem, megálltam szélről, de aztán berángattak. Egy ismerős lány. Mondom, beállok, ne higgye, hogy nem tudom megtanulni, amit a többi fiú!... És akkor már a másíknak héten is elmentem. Nemcsak én. Sokan. Valahogy olyan érdekes volt az egész, és odajártunk, és mindig azt a táncot tanultuk vagy jártuk, amelyekre

a többség szavazott, vagy ha sokféléit mondtunk, akkor sorra vettük mindet, és ez valahogy... nem volt rossz. De később egyszercsak kiállt egy srác, és azt mondta, tanuljunk meg egy chilei táncot. Szolidaritásból. Hát jól van, tanuljunk, de nem szolidaritásból. Mert én azzal nem döntöm meg a chilei juntát, ha megtanulok egy táncot... Hát megtanultuk. Aztán egy görögöt. Meg egy szerbet. Aztán más táncokat meg énekeket. A dalok még csak mentek, mert elég ilyet hall az ember a rádióból, a táncokra azonban nem állt rá a lábam. Meg másnak se, de azért csináltuk, mert miért ne tanulhatnánk a más népektől? Azzal is többet tudunk. Igen, de akkor meg a KISZ-ben azt beszéltek, hogy a táncokban nacionalizmus vagy mi folyik, azok járnak oda, akik magyarkodni akarnak, és *azért született olyan döntés*, hogy idegen táncokat is kell járni!... Ejnye, hát azért küldtetek oda, hogy aztán nacionalistának mondhattok?... De ezt csak úgy magamban gondoltam, és úgy megútáltam az egészet, hogy legközelebb már el se mentem. A táncházba se, meg a KISZ-be se. Mások sem. Sokan. — Tudok én magamnak programot csinálni, ha akarok!"

Úgy gondolom, hogy a központilag kimódolt vagy felkarolt programok lehetnek jók, lehetnek rosszak, illetve a legjobbakat is tönkre lehet tenni hisztériás megfontolásokkal — de hogy eddig egyetlen program, sőt a programok összessége sem adott keretet az emberek, de elsősorban a fiatalok társas szórakozásának, művelődésének, kultúrált pihenésének, azt mégsem a kialakulatlan normák, s nem az ideges programcsinálók akadályozták meg *főként*, hanem valami egészen más.

Gyerekkoromban alig vártuk a szombat estét, a vasárnap délutánt, amikor is utcára, szabadba vonultunk valahányan. A legkisebbek játszottak, versengtek, a fiatalok sétáltak, énekeltek, táncoltak, illetve a legények egymással versenyeztek, a lányok meg nézték. A felnőttek, az idősek pedig meghányták-vetették a lakóhely dolgait, a munka problémáit, megtárgyalták az elmúlt hét eseményeit, azaz eldöntötték a világ sorát — ahogyan apámtól nem egyszer hallottam. S így volt ez a puszta, ahol nyolc éves koromig laktam, így volt Nyírbátorban, ahová harmadikos koromban költöztünk, de ugyanígy Domoszlón és Nagygyomboson, ahol a háború utáni első években laktunk. De adatközlőim mondják, hogy a Jászságban sem volt másként; csakúgy, mint az egész országban. Így volt, mert a munka az állampolgárok nagy többsége számára egyéni volt, de legfeljebbis családi, de még az uradalmakban vagy gyárakban sem a mai szoros kötésekkel bíró — míg ma a munka kollektív a nagy, beszabályozott szervezetekbe és folyamatokba záródó egységekben, *az emberek tehát legalább szabad idejükben akarnak egyedül lenni*. Jól van, de miért magánsodnak a fiatalok is, s talán még a felnőtteknél is jobban? Hiszen ők többnyire **meg sem kezdték munkás** életüket, vagy alig fogtak bele.

Azért, mert ma már nem egyedül a társadalom létét szolgáló termelési és egyéb működések vannak szoros szervezetekbe és folyamatokba zárva, hanem minden intézményünk is, ami a fiatalokat a munkára, az életre felkészíti.

(folytatjuk)

Tanyakérdésről — tárgyilagosan

Hová, merre Szolnok megyei tanyák?

Igen jelentős azoknak a tanulmányoknak a száma, amelyek a tanyavilág helyzetének elemzésével, a tanyai lakosság sorsával foglalkoznak. Sokáig sorolhatnám azoknak a szerzőknek a neveit és ismert irodalmi szintű munkáit, akik Tessedik Sámuel 1786-ban megjelent „Parasztember Magyarországon” című írásától napjainkig sok-sok írásművel gazdagították irodalmunkat, akik személyes szenvedélyeknek és indulatoknak is hangot adva, közvetlen vagy közvetve foglalkoztak a tanyavilág sorsával, jövőjével.

A tanyakérdés valóban rendkívül bonyolult és komplex problémakört jelent, létével, település-srtuktúrájával és az ott élő emberek sorsával jónéhány generációt foglalkoztatott, és sok jó szándékú, vagy kevésbé átgondolt elképzelést ítélt kudarcra. A tanya — történelmi örökség — napjainkban is nagyfontosságú és sokrétű változó társadalmi és gazdaságpolitikai kérdés, mert a tanyák léte gazdasági szükségszerűség, megszűnésük, átalakulásuk pedig igen hosszú folyamat.

A témában lezajlott viták, különböző nézőponti értékelések, elemzések és felmérések alapján ma már tudjuk, hogy olyan szerteágazó, igen bonyolult problémával állunk szemben, amelynek alapvető ellentmondása, hogy ma még a tanyák mezőgazdasági árutermelése olyan nagyságrendű, hogy egy esetleges erőltetett felszámolással a termelés kiesését mezőgazdasági nagyüzemeink nem tudnák pótolni, így a lakosság élelmiszer-ellátásában szükségképpen zavarok keletkeznének; másrészt, hogy — az előbbiekből adódóan — a tanyák megszűnését hosszabb folyamatként fogadjuk el, a tanyán élők mostoha életkörülményeinek hatékonyabb javítására a korábnál hatványozottabb anyagi erőforrásokat kell biztosítani.

Fentiekből következik, hogy gyakorlatilag kettős feladatot kell megvalósítani. Azokon a területeken, ahol a tanyák megszűnésének intenzitása erősödő — szórványos tanyák — lehetőség szerint biztosítani kell a beköltöző tanyaiak szervezett fogadásának feltételeit. Ahol viszont hosszabb távon is számolni kell a tanyák fennmaradásával — külterületi lakott helyek, tanyaközpontok, sűrű szórványtanyák — ott az elérhető mértékig törekedni kell a tanyai lakosság szociális-kommunális ellátottsági szintjének fokozott emelésére.

Az 1970. évi népszámlálási adatok szerint hazánk lakosságának 8,3⁰/₀-a élt külterületen, szám szerint 860 000 ember. Ez az arány napjainkban, becslést adatok szerint 7,5—8⁰/₀-ra csökkent. A tanyai, illetve a külterületi népesség aránya a hét tanyásmegye esetében az országos átlagnál lényegesen magasabb volt. Ez az érték 1970-ben 16⁰/₀, 570 000 lakossal.

A Fórum írásait-anyagait a vita szándékával adjuk közre; ellenük vagy mellettük szóló véleményeknek, gondolatoknak ugyanitt örömmel adunk helyet.

A tanyás megyéken belül is igen jelentős eltérések adódnak. A legnagyobb külterületi lakosság Bács-Kiskun megyében van, ami a lakosság 29⁰/₀-a volt 162 000 lakossal. A legalacsonyabb, de még az országos átlag felett Pest megye külterületi lakossága, amely 10⁰/₀. Szolnok megye 12⁰/₀-os aránnyal, 54 000 külterületi lakossal, sorrendben a negyedik tanyás megye. Ezek az arányok azonban megyéken belül is lényeges eltérésekkel jelentkeznek. Megemlítem, hogy az 1960-as népszámlálás szerint a külterületi lakosság aránya Szolnok megyében 19,5⁰/₀ volt, megközelítően 90 000 lakos. Az 1975. év végén történt felmérés alapján viszont 47 000 lakos élt külterületen, a megye népességének 11⁰/₀-a. Az említett adatokból egyértelműen érzékelhető, hogy a tanyai lakosság, ha nem is egyenletesen, de fokozatosan csökken. Ez a tendencia lényegében az ország többi tanyás megyéjére is jellemző, legfeljebb a tanyai lakosság területi csökkenésének mértékében adódnak eltérések.

Ezek az adatok és a változó arányok önmagukban is indokolják, hogy a külterületi lakosság helyzetével, a már eddig ismert elemzések, feltárások és tapasztalatok alapján — a reálisan megítélt változások figyelembevételével — átfogóan kell foglalkozni.

A tanyakérdés fontosságát még csak aláhúzza, ha a tanyákat a lakáshelyzet szempontjából is vizsgáljuk. Szolnok megyében mintegy 14 000 tanyai (külterületi) lakóépület szerepel nyilvántartásban, amelyből megközelítő adatok szerint 2000 lakás épült fel külterületi lakott helyeken, illetve mezőgazdasági jellegű majorokban, üzemegységekben. A mintegy 12 000 szórvány tanyai épület műszaki állapota nagymértékben elavult, szilárd alap nélküli vályog, vagy vert falúak, amelyek a jó karbantartás mellett is fokozatosan romlanak.

A tanyavilág népességének csökkentését erősen motiválja a település szétszórt vagy tömörült jellege, a termelés szerkezete, a mezőgazdasági nagyüzemek fejlesztése, továbbá a kiépített utaktól való távolság. Legnagyobb a csökkenés a szótszórt tanyavilágban, a kiépített utaktól távoleső területeken, a konszolidált nagyüzemmel termelő, mezőgazdasági központoktól, üzemegységektől távol eső helyeken. Legmaradandóbbak az út menti tanyasorok, a szőlő- és gyümölcs-területek belterjes tanyai gazdaságai, továbbá a szakszövetkezeti tanyák. Nem csökken, sőt kisebb mértékben helyenként növekszik az üzemi lakótelepek, valamint a fejlesztendő külterületi lakott helyek népessége. További differenciálódást jelent a külterületi népesség alakulásában az anyatelepülés jellege, szerepköre, nagysága, infrastrukturális és ipari fejlesztése.

Az 1006/1971. Korm. sz. határozat alapján a területfejlesztési irányelvek és a település-hálózatfejlesztési koncepciók egyik alapvető társadalompolitikai célkitűzése a lakosság életkörülményeiben fennálló területi különbségek fokozatos csökkentése. E célt erősítette meg az 1974-ben megjelent minisztertanácsi határozat is, melyben a falusi, tanyai lakosok életviszonyainak javítására, a külterületen élő lakosok foglalkoztatottsági, valamint a területek ellátottsági színvonalának közelítésére irányuló intézkedéseket fogalmazta meg. A kormányhatározat azt is leszögezi, hogy a tanyavilág megszűnése hosszabb folyamat, amelyet sem siettetni, sem késleltetni nem szabad. A belterjes mezőgazdasági területek tanyarendszerének és a mezőgazdasági üzemek készenléti lakótelepeinek tartósabb fennmaradásával számolva, a területeken gondoskodni kell a lakosság alapvető ellátási szükségleteinek kielégítéséről.

A feladatok megoldása az akkor rendelkezésre álló információk, adatok ismeretében nem látszott biztosítottnak, ezért szükségessé vált a célnak megfelelő részletes, a tanyavilág egészére kiterjedő, a változó tendenciákat is jól tükröző felmérés elvégzése. A tanyavilágra vonatkozó új adatbázis megterem-

tése érdekében az Építésügyi és Városépítési Tudományos és Tervező Intézet 1974-ben az ország egész területére kiterjedően elkészítette a tanyás térségek területrendezési tervét. Ugyancsak 1974-ben az ÉVM is körvonalazta az „Aprófalvak és tanyák perspektívája” c. hosszútávú tervkoncepcióját, amely 1990-ig a népgazdasági terv részkoncepciójaként prognosztizálta a tanyai lakosság várható változásait, és irányelveket határozott meg az infrastrukturális ellátás fejlesztésére. Ezek a felmérések — tervek és szöveges leírás — a tanyavilág egészére vonatkozó összefoglaláson kívül az egyes megyék adatait is feltárják, összehasonlítva a megyék közötti eltéréseket abból a célból, hogy a további megyei intézkedésekhez iránymutatást nyújtsanak. Szolnok megye vezető testületei is állandó feladatnak tekintik a tanyákon lakók életkörülményeinek folyamatos vizsgálatát, elemzését és javítását. Ebből a célból a rendelkezésre álló irányelvek ismeretében 1974-ben a Szolnok megyei Tanács megtárgyalta a tanyai lakosság helyzetét és tanácshatározatban rögzítette azokat a feladatokat, amelyek végrehajtása elengedhetetlenül szükséges. A tanácshatározat kimondja, hogy a tanyák megszűnését adminisztratív intézkedésekkel nem szabad sürgetni, viszont a nagyüzemi gazdálkodást gátló, lakott területtől messze eső szórvány tanyák felszámolása kedvezőbb feltételeinek biztosítását elő kell segíteni. Ugyanakkor a befogadó települések előzetes, megfelelő színvonalú fejlesztését is biztosítani kell. Itt elsősorban a kis községek alacsonyabb ellátási szintjét mérlegeltük. A tanácshatározatban megfogalmazást nyert, hogy a tanyai bevándorlásból eredő népmozgalom befolyásolását oly módon kell irányítani, hogy a tanyai lakosok ne kényszerüljenek, hanem kívánjanak eltelepülni.

A tanyai lakosok ellátását elsősorban a belterületi ellátó intézmények fejlesztésével kell javítani, s a jelentős külterülettel rendelkező települések esetében törekedni kell olyan intézményhálózat kialakítására, amely sok irányú, korszerű, kultúralt szolgáltatásokkal el tudja látni a vonzáskörzetbe tartozó lakosságot.

A tanács utasította a végrehajtó bizottságot, hogy a feltárt és elfogadott következtetések és irányelvek alapján — további részvizsgálatokkal megalapozva — dolgozzasson ki a szakigazgatási szervekkel intézkedési tervet a tanyai lakosság helyzetének további javítására, az ellátás fejlesztésére, nem utolsósorban a belterületre vagy az egyéb üzemi központokba való beköltözés feltételeinek folyamatos megteremtésére. A megyei tanács szükségesnek látta, hogy a kidolgozásra kerülő intézkedési tervben az ellátás-fejlesztési feladatok végrehajtásához sorrendiséget is megállapítson. Ebből a megfontolásból határozta meg, hogy az eddigi tapasztalatok alapján a viszonylag legsürgetőbben megoldandó feladatok közé kell sorolni: a racionális tanyavillamosítás megvalósítását; a tanyai tanulók hátrányos helyzetének lényeges csökkentésével kapcsolatos szervezési és fejlesztési teendőket; az egészségügyi ellátás mozgékonyágának feltételeit; a közművelődés sajátos tanyai formáinak kifejlesztését; a hírközlés eszközeinek elfogadható távolságon belüli megteremtését; a tanyai beköltözők szervezett fogadásának előkészítését, szükség szerinti végrehajtását; azoknak a külterületi lakott helyeknek a kijelölését, ahol a tanyák fennmaradásának hosszabb időtartama miatt a műszaki infrastrukturális fejlesztés elősegítése, támogatása sürgős feladat.

A megyei tanács a tanyai problémák további feltárása, elemzése, a folyamatosan jelentkező és szükséges intézkedések megtétele érdekében felkérte a Hazafias Népfront megyei elnökségét, a Kommunisták Ifjúsági Szövetség

megyei bizottságát, a MESZÖV-öt, a Termelőszövetkezetek Területi Szövetségét és az egyéb társadalmi szerveket, hogy nyújtsanak segítséget az intézkedési tervek kidolgozásához és a továbbiakban az eredményes megvalósításhoz.

A tanácshatározat irányelvei alapján a tanyák hosszútávú ellátásfejlesztési javaslata időközben elkészült, s a tanyai lakosság hosszútávú ellátásfejlesztési koncepciója részletesen tartalmazza a hosszabb távon fennmaradó tanyás területek lehatárolását, figyelemmel arra a miniszteri rendeletre is, amely az építési szempontból tartósan fennmaradó tanyás területek kijelöléséről intézkedett. Tartalmazza többek között a tanyai népesség bevándorlási tendenciáira alapozva — figyelembe véve az egyes területekre jellemző tanyasűrűsödési mutatókat — a külterületi lakott helyek jellegét, és meghatározza három kategóriába sorolva a tanyák megszüntetésének mértékét. A koncepcióban megfogalmazást nyert az is, hogy az ezredforduló után is várhatóan fennmaradó külterületekkel rendelkező települések tanácsai — a VÁTI által kimunkált „Modellek a tanyai lakosság infrastrukturális ellátásának megszervezéséhez” — az anyagi lehetőségekkel összhangban ellátási áganként készít-
senek fejlesztési tervet.

A tanyai lakosság helyzete javításának gondja legnagyobb súllyal a tartósan fennmaradó tanyás területek esetében jelentkezik. Ez Szolnok megyében a III. kategóriába sorolt 18 településnél merül fel. Az itt található fejlesztendő külterületeken feltétlenül — a lehetőségektől függően mielőbb — meg kell teremteni az ott élő népesség számára a kultúrált, elfogadható alapvető élet-körülmények feltételeit. Mindenekelőtt meg kell oldani, illetve tovább kell fejleszteni a villamosítást, az egészséges ivóvízellátást, valamennyi évszakban járható, bekötőút-hálózat kiépítését. Mindez anyagilag is jelentős, legtöbb esetben megoldhatatlan feladatot jelent a helyi tanácsok számára. A tervezet kimondja, hogy — a mezőgazdasági nagyüzemek fokozott segítése mellett az eddiginél hatékonyabban kell szorgalmazni — a lehetőségekkel arányos — megyei alap létrehozását, amelyből céljellegű támogatás nyújtható a III. kategóriába sorolt és az ezredforduló után is minden valószínűség szerint fennmaradó tanyás területek ellátására. Megjegyzem, az V. ötéves terv hátra levő három évére a megyei tanács 24 millió forintot állapított meg támogatás címén.

Szolnok megye külterületi népességszámának alakulására komplexen ható tényezők közül legjelentősebb szerepe a következőknek volt:

- A fejlett típusú mezőgazdasági nagyüzemek szervezése legkorábban itt történt meg, és gyakorlatilag kiterjedt a megye nagyüzemileg növelhető teljes területére.
- Néhány — járszági, tiszazugi — település kivételével a nagyportás szórvány tanyák az elterjedtek. A tanyáknak a takarmánytermelésre és állattenyésztésre alapozott munkahelyfunkciója a nagyüzemek létrehozásával csökkent, illetve bizonyos mértékig megszűnt. A tanyaporta leszűkülésével a tanyai állattenyésztés lényegesen visszaszorult, a tanya mint munkahely elvesztette eredeti jelentőségét.
- A munkahely-lakóhely szétválasztásával általános lett a naponkénti ingázás, melyhez éveken át szerény anyagi jövedelem is párosult.
- Az elvándorlást a természetes szaporodást jellemző tradíció erősödése is kísérte. A történelmileg is alacsony természetes szaporodás egyre több helyen negatív értéket produkált és a megye egész külterületén lényegesen alacsonyabb volt, mint a korábbi években, évtizedekben.

Az elvándorlás következtében a tanyavilág a tiszafüredi járásban gyakorlatilag felszámolódott, a szolnoki járásban — Tiszavárkony és Tiszajenő kivételével — mindenhol, a jászberényi, illetve a kunszentmártoni járás területein pedig részben felritkult. A megye összes tanyáinak mintegy 70⁰/₀-a a „nagyon ritka” és „ritka” szórványsűrűségű kategóriába sorolható. Jellemző továbbá az is, hogy az erőteljesen előregedett tanyai népesség csaknem háromnegyed része családonként egymástól mintegy 3—500 méterre, belterületektől, kiépített utaktól mintegy 5—6 kilométerre, elszigetelten, gyakorlatilag ellátatlan, igen rossz körülmények között él.

A megye tanyás térségeinek helyzetét figyelembe véve, a már említett szórvány tanyák lakói esetében (0—12 tanya km² sűrűség) az életviszonyok mérhető javítása nem képzelhető el. Ezt felvilágosító munkával széleskörűen ismertetni kell, illetve a gazdasági-társadalmi szervezetek sokoldalú segítségnyújtásával elő kell segíteni, hogy a tanyákat elhagyni szándékozók minél előbb belterületre vagy üzemi lakótelepre költözhessenek. A 12—40 tanya/km² sűrűségű tanyacsoportokat képviselő területek aránya a megyében minimális. Ezek többnyire a belterületektől, nagyobb tanyacsoportoktól térben elszakadva léteznek, népességszámuk alacsony, ellátó intézmények üzemeltetését nem teszi lehetővé, kialakítható vonzáskörzetük általában nincs. Mérlegelve mindezt, az ellátásfejlesztést ezeken a területeken sem célszerű tervezni. Kivételt képez Jászberény város és a járás egyes részei, ahol nagyobb kiterjedésben található közepesen sűrű szórvány tanyák.

A négyzetkilométerenként 40 tanyát meghaladó tanyacsoportok az összes tanyák egyötöd részét képviselik, mintegy 2500 tanya. Ezek területileg koncentráltan jelentkeznek, az egy csoportban levő tanyák száma magas, műszaki infrastruktúrával részben ellátottak. A megyében mintegy 17⁰/₀-os arányt képviselnek az utcasor jellegű tanyasorok, melyek csaknem mindenütt nagy tanyaszámú, a Tiszazugban gyakorlatilag összefüggő foltokban fordulnak elő. Ilyen területek találhatóak Cibakháza, Nagyrév, Cserkeszőlő, Szelevény, Tiszakürt, Tiszajenő, Tiszavárkony és Jászszentandrás külterületein. Közös jellemzőjük, hogy igen alacsony természetes szaporodás mellett is itt kisebb volt a külterületi népesség csökkenése, mint a megye más területein. A mérsékelt elvándorlásban nem kis szerepe volt a mezőgazdasági termelés hagyományainak (szőlő- és gyümölcsstermesztésnek stb.). Ezek azok a területek, ahol a tanyai lakosság életviszonyainak javítására fokozott figyelmet kell fordítani és a megoldást biztosítani.

A nagyüzemi gazdaságok központi és egyéb üzemi lakótelepein élő népességszáma jelenleg mintegy 5500, az itt élő népesség 21⁰/₀-a szakképzett dolgozó, közülük mintegy 50⁰/₀- ipari, 30⁰/₀ pedig egyéb képesítésű. Felméréseink szerint az itt élő családfelek 15⁰/₀-a nem a lakótelepen, hanem attól távolabb eső munkahelyen dolgozik, ami valószínűleg összefüggésben van az ipari és egyéb szakképzettségű népesség magas arányával. A nagyüzemi lakótelepek vonzerejét — külterületeken belül — feltétlenül növeli, hogy a lakosság igényei lényegesen jobban kielégíthetők, mint az egyéb területeken. Ehhez az egyre javuló gazdasági feltételek reális alapot nyújtanak, de emellett nem hagyható figyelmen kívül a felnövekvő nemzedék igényessége sem: a fiatalok kultúraltabb életkörülmény megteremtését igénylik. A fejlődés útja szükségszerűen az, hogy a mezőgazdasági nagyüzemek a szükséges munkaerőt megfelelő számban és szakmai összetételben, kultúrált személyszállításra alkalmas módon a telephelyekre szállítsák. Mivel ez jelenleg még nem elégíthető ki, célszerűnek

látszik korlátozott számban állandó vagy átmeneti jelleggel további üzemi lakótelepek kialakítása, illetve a meglévők fejlesztése.

Tény az is, hogy a külterületeken várhatóan tovább csappan a munkaerőforrás, aminek fő oka, hogy az össznépeség csökkenésével együtt jár a munkaképes korú népesség arányának csökkenése is, másrészt a munkaképes dolgozók nagyobb arányban vándorolnak el a tanyás területekről. (Továbbtanulás, urbanizáció stb.) Sok olyan ember él a tanyákon, akinek már alig van közvetlen kapcsolata a mezőgazdasággal, a tanyai családok 70—72%-a tekinthető mezőgazdasághoz tartozónak. A mezőgazdaságban foglalkoztatott aktív keresők aránya mintegy 70% körül van. Ez a foglalkoztatási arány is fokozatosan csökken, évenként mintegy 3%-kal. A települések külterületein levő tanyákon jelentős a vegyes foglalkozású családok száma.

A tanyavilág közlekedési helyzetére általában a kiépítetlen földúthálózat a jellemző. Az összes külterületi utaknak mintegy másfél százaléka van kiépítve, bár az utóbbi években jelentős mennyiségű, mintegy 250 km bekötőút épült a megyében, és ezek sok közbeeső tanyát is érintettek.

A közlekedési helyzeten enyhített az is, hogy ma már az önálló és tanácsi kirendeltségű településeket összekötő valamennyi kiépített közúton rendszeres autóbusszjáratok közlekednek. A technika és a civilizáció eszközeinek a tanyavilágba történő eljuttatása, a kommunális ellátás kiépítése elsődlegesen a villamosenergia-ellátottság függvénye. Szolnok megyében a tanyák villamosítási aránya 20% körül van, ami nagyrészt a villamosított mezőgazdasági üzemeknek köszönhető. A tanyai lakások villannyal való ellátottsága erősen differenciálódik a tanyai épületek tömörült vagy szétszórt jellege szerint. A tanyacsoportok — bár jelentős beruházással — viszonylag könnyebben elláthatók hálózati villamos energiával.

A tanyai lakosság jó ivóvízzel történő ellátása egyáltalán nincs megoldva, lényegesen rosszabb, mint a kis települések vízellátása. A külterületi tanyák lakosai csaknem 100%-ban ásott, vagy kis részben fúrott kutakból nyerik a vizet. Nyilvánvaló, hogy ezen a helyzeten az elkövetkezendő évek során lényeges változásnak kell bekövetkeznie, fokozottan biztosítani kell a megfelelő minőségű ivóvíz megszerzésének feltételeit.

A tanyán élő lakosság egészségügyi ellátása aránylag megfelelő szintű, mivel szinte minden tanya tartozik valamelyik orvosi körzethez, szakrendelőhöz, kórházhoz. A nehézséget csupán a tanyák megközelítése okozza, hiszen a tanyai lakosok több, mint egyharmada 3—5 kilométerre, további egyharmada pedig 8—10 kilométerre lakik a legközelebbi körzeti rendelőtől. Jelentős ma már a termelőszövetkezetek, állami gazdaságok segítése betegszállításához szükséges járművek biztosításával. Az egészségügyi ellátás a gazdasági központokban történő koncentrálás, az útviszonyok kedvezőbb megváltozása szempontjából javuló tendenciát mutat. A megye egyre több gazdasága köt szerződéses munkaviszonyt körzeti orvossal, aki meghatározott napon külterületi üzemi központban tart egészségügyi szakrendelést.

A kulturális ellátás és a művelődés területén jelentős lépés, hogy kiépült a tanyai kollégiumok rendszere, s ezzel biztosítva van az általános iskolák alsó tagozatos tanulóinak, hogy tanulmányaikat nem az összevont rendszerű tanyai iskolákban, hanem a legközelebb eső településen, szakszerű oktatási formában végezhetik. Ma már több mint 1500 a diákotthonban elhelyezett tanyai tanuló száma. Jelenleg a művelődésügyi ágazat erőfeszítése arra irányul, hogy a

kollégiumi rendszert olyan mértékben bővítsé, hogy minden tanyai gyerekszámára megoldódjék az elhelyezés. A megye területén jelenleg mintegy 130 tanyaközpontban biztosított a művelődési, kulturális lehetőség, s a kulturális ellátás lehetőségeit segítik a művelődési autók, jelenleg tizenkettő szorgoskodik a megye területén.

A kereskedelmi ellátást 70 kiskereskedelmi egység végzi, amelyek döntően az alapvető élelmiszer-ellátást és a legszükségesebb háztartási igényeket elégítik ki. A viszonylag alacsony forgalom egyrészt a jelentős távolságokból, másrészt abból adódik, hogy a lakosság tekintélyes része inkább a legközelebbi települést keresi fel szükségleteinek kielégítésére. Mozgó kereskedelmi gépkocsi beállítása jobb megoldásnak tűnik.

A tanyarendszer és a tanyai lakosság perspektívájáról — az eddig végzett és rendelkezésre álló adatok és ismeretek alapján az alábbiakat állapíthatjuk meg.

A tanyavilág legfőbb jellemzője, hogy átmeneti, átrétegződési állapotban van. Ez a megállapítás főleg a történelmileg kialakult szórt tanyarendszer lakóira érvényes.

A tanyák további fennmaradására ható tényezők: a háztáji gazdaság, az állattartáshoz fűződő egyéni érdekek; a tanyák zárt településektől való távolsága, a külterületeken levő sortanyák, tanyacsoportok; az idősebb korban levő tanyai lakosok nagyobb aránya, azok gondolkodásmódja, a régihez való ragaszkodás; a technika fejlődésével járó gépesítés elterjedése, ami jelentős a tanyai lakosság körében is; a tanyai lakosság ellátását javító intézkedések.

A tanyarendszer alakulásának várható tendenciáját — mintegy 10 évre — az alábbiakban lehet meghatározni:

A tanyán lakók népességszáma és egyben a tanyai lakások állománya a következő években is tovább fog csökkenni. A külterületi népesség és a lakások fogyásának csökkenő tendenciája folytán Szolnok megyében a 47 ezer külterületi népesség várhatóan mintegy 34 ezerre, a 14 ezer külterületi lakás pedig mintegy 10 ezerre csökken. A csökkenés nagyobb mértékben a Kunságban kialakult nagyüzemi gazdálkodás területeire várható, kisebb mértékben a Jászságban és a Tiszazugban. A tanyán élés hátrányai politikai, kulturális, szociális és egészségügyi szempontból egyaránt megmaradnak. Ezek mind egyéni, mind közösségi szempontból hátrányosak. Ezért szükséges, hogy a tanyavilág helyzetével, a tanyai lakosok sorsával állandóan foglalkozni kell.

Feladatunk, hogy jól megfontolt döntésekkel elősegítsük az áttelepülést, ezzel párhuzamosan javítsuk a hosszabb ideig tanyán lakó lakosság életkörülményeit.

Szolnok megye területén jellemző a mezőgazdasági nagyüzemi termelési forma. Ebből eredően a tanyarendszer átalakulásának tervszerűbbé tételére az alábbi feladatok megoldása látszik szükségesnek.

Mindenekelőtt Szolnok megye településhálózat-fejlesztési tervének felülvizsgálata során foglalkozni kell a külterületi lakott helyek várható sorsával és a kialakítandó településhálózat-fejlesztési rendszerbe való beilleszkedést a tanyás területekre is biztosítani kell. Ehhez építésrendészeti és hatósági előírások felülvizsgálata is szükséges. Meg kell határozni továbbá azokat a külterületi lakott helyeket, amelyek népességének ellátását egészében vagy túlsúlyal a belterületről kell biztosítani.

Célszerű kijelölni azokat a külterületi ellátó alközpontokat, amelyek a településhálózat-rendszerében a községeknél alacsonyabb fokú szerepet betöltve,

a külterületen élő népesség részére a napi szükségletek kielégítését magasabb szinten biztosítják. Meg kell határozni az egyes külterületi ellátó alközpontokba telepíthető intézmények körét, a kiépítés ütemét, figyelembe véve az üzemi központokat is. Meg kell jelölni azokat a lakott helyeket, amelyekről a belterületre költözést a telekigények kedvezményes kielégítésével, esetleg szociálpolitikai megoldásból más irányú kedvezmények biztosításával is célszerű elősegíteni.

És végül célszerű, ha a mezőgazdasági nagyüzemek központjához csatlakozó, illetve a tartósan fennmaradó tanyás területeken a fokozott műszaki infrastruktúra létesítési és fenntartási költségeit az érintett üzem vagy szövetkezet az illetékes tanácsokkal közösen biztosítja.

Mindezeket — a tanyai lakossággal kapcsolatos legfontosabb gondokat, problémákat, feladatokat — azzal a szándékkal fogalmaztam meg, hogy egy igen fontos társadalmi kérdés gyakorlati vonatkozásain túl a kérdés szociológiai oldalára is rávilágítsak, tisztázva néhány olyan folyamatot, amelynek megítélésében olykor előfordul bizonytalanság, sőt nem egyszer vaskos félreértés is.

HEGEDŰS LAJOS

A víz csupán a lehetőség

Kisköre: a Tisza szabályozásának egyik nagyon jelentős állomása. A Tisza szabályozása több, mint 125 évvel ezelőtt kezdődött és még ma sem fejeződött be. A munka Széchenyi István kezdeményezésére, Vásárhelyi Pál műszaki tervei alapján, 1846-ban kezdődött. Vásárhelyi a Tiszát felmérte, esését meghatározta, s ez alatt megismerkedett a folyó természetével. Kimondta, hogy a szeszélyes kanyarulatokat le kell vágni a gyorsabb lefolyás érdekében. Tervei között szerepelt a folyó gátak közé szorítása olyan módon, hogy az árvíz közepes mélysége és szélessége között ugyanaz legyen a viszony, mint a rendes meder mélysége és szélessége között. Pontosan meghatározta, hogy a Közép-Tisza mentén a gátaknak egymástól 750 méter távolságban kell lenni. Ez a megállapítás a tudomány legnagyobb eredményei közé tartozik, mert ebből tanulták meg a későbbi utódok, hogyan kell a folyót helyesen szabályozni

Sajnos, a kortársak nem bíztak honfitársukban és Paleocapa olasz mérnököt kérték fel szakvéleményre, aki Olaszországban a Pó szabályozását végezte. Paleocapa összesen egy hétig tanulmányozta a Tiszát. Az egyhetes tanulmányozás után Vásárhelyi csodálatos munkáját sajnálkozó mosollyal féltette, s olyan új javaslatot terjesztett elő, hogy a gátakkal a levágott kanyarulatokat is kerüljék meg, széles árteret hagyjanak a Tiszának, hogy az árvíz nagyon fel ne duzzadjon. Vásárhelyi ezzel természetesen nem érthetett egyet, mert tudta, hogy saját megállapítása és terve helyes. Ha lényegesen nagyobb a gátak közötti terület, az árvíz lassabban folyik le, szétterül és iszapját lerakja. Ennek következtében a folyómeder állandóan magasodik, tehát az árvíz is emelkedik, sőt az egész folyómeder felemelkedik, s mindez azt eredményezi, hogy a meder lesz magasabb a mentesített területeknél. Az igazság sajnos csak a későbbi idők folyamán derült ki. A Pó szabályozását Paleocapa tökéletesen elrontotta, a meder emelkedése miatt a gátakat állandóan emelni kell. Ma már oly veszedelmes az állapot, hogy például Ferraránál a Pó kis vízszintje magasabban van, mint a ferrarai házak teteje. Ez a körülmény rendkívül nagy veszélyeket rejt magában.

Vásárhelyi Pál személyes tragédiája sajnos ehhez a teljesen megalapozatlan olasz szakértői véleményhez kapcsolódik. Összehívták ugyanis a Tiszai Központi Választmányi Ülést 1846. április 8-án az Egyetem utcai Károly palotában. A szabályozásban érdekelt magyar főurak lenézték a magyar mérnököt, de annál jobban kitüntették az olaszt. Az ülésen heves vita támadt a két mérnök között. A vita végén Vásárhelyit leszavazták és a Paleocapa-féle terveket elfogadták. A szavazás után Vásárhelyi kétségbeesetten kiáltott fel: „Akkor tönkre tettétek az Alföldet” és holtan rogyott össze.

Ez a szörnyű jelenet a jelenlevőket nagyon megrázta. Paleocapa gyorsan hazautazott. Az ország csodálatosan nagy mérnökét megsiratta és ezek után nem kívánta az olasz tervek megvalósítását. A munka megindulása előtt megkezdődött a szabadságharc, s a szabályozás elodázódott. Később megkísérelték még a két terv összehangolását, de csak haszontalan munka lett belőle. Végül magyar mérnökök kezébe kerültek a Vásárhelyi tervek, s így az ő elvei diadalmaskodtak. (Vásárhelyi halálával felrázta a közvéleményt és megmentette az Alföldet.)

A korabeli társadalmi-politikai viszonyok, a technika fejlettsége legyőzhetetlen akadályként állt a vízszabályozás különböző szintű munkáinak útjába. Napjainkban viszont természetes, ahogy a Tiszán a Vásárhelyiéhez méltó elképzeléseinket megvalósítjuk.

Az építés megkezdése előtt évtizedekig folyt az előkészítő munka, mely kettős jellegű volt: műszaki és mezőgazdasági. E helyen a műszaki előkészítés fázisaival nem kívánok foglalkozni, mert ma már minden dicséretnél ékezőbban beszél a bizonyíték Kiskörén: a vízierőmű, vízlépcső és hajószilip. A mezőgazdasági munka fő része azonban akkor kezdődik, amikor a vízlépcső megkezdí működését. A tárolóban visszatartott és felduzzasztott víz csak a lehetőségét adja meg annak, hogy a jelenleg épülő főcsatornákból egyre távolabb és távolabb juthasson el a víz sok községbe, ipartelepre, mezőgazdasági üzembe. A főcsatornák mentén olyan új területek kapcsolódhatnak be a vízellátásba, ahol ezt megelőzően erről álmodni sem lehetett. A méretekre jellemző, hogy az épülő két főcsatorna (Kunsági és Jászsági) egyenként több vizet szállít, mint a Tisza nyári kis vízhozama.

A mezőgazdasági vízgazdálkodás a tudomány mai állása szerint olyan komplex tevékenység, melynek minden tényezőjét rendkívül előrelátóan kell megtervezni, kialakítani, majd rendszeresen ellenőrizni. A világon a vízgazdálkodásban a legnagyobb múltra tekintő országokat módomban volt tanulmányozni, s a FAO (Egyesült Nemzetek Mezőgazdasági Szervezete) keretében végzett munkám is sok tapasztalatot adott. Összegzésképpen az szűrhető le, hogy a helyesen végrehajtott vízgazdálkodás állandó, biztos, nagy eredményeket hoz és új távlatot nyit meg, a helytelen vízgazdálkodás teljesen leronthatja a talajok termékenységet, s éhínséget, nyomort, pusztulást okozhat. Ez a probléma különösen élesen vetődik fel ma, amikor hihetetlenül felgyorsult a népszaporulat a világon. Az emberiség a jelenlegi becslések szerint 1970—80-ig 700 millióval, 1980—90-ig 1300 millióval, 1990—2000-ig 1700 millióval növekszik. Ez összesen 3,7 milliárd fő, ami gyakorlatilag azt eredményezi, hogy 2000-ig — 1970-hez viszonyítva — a népesség megkétszereződik. Ilyen viszonyok között a világ egyetlen országában sem lehet célkitűzés a talajtermékenység csökkentése vagy megszüntetése a helytelen vízgazdálkodással, sőt egyértelműen megköveteli a helyes vízgazdálkodást, a talajtermékenység fenntartását és növelését.

Meggyőződésem, hogy a növekvő népesség számára a szükséges mennyiségű élelmiszer megtermelhető. E cél elérése érdekében — ahol lehet — új területeket is be kell vonni a mezőgazdasági termelésbe, de feltétlenül gyors ütemben növelni kell az egységnyi területről levehető termék mennyiségét a meglévő területeken is.

Magyarországon a mezőgazdasági terület nem növelhető, sőt — objektív okok következtében — (lakásépítés, ipartelepítés, mezőgazdasági épületek, utak stb.) a meglévő terület is állandóan csökken. Az a feladatunk tehát, hogy az egyre csökkenő földterületen termeljünk egyre többet. Így törvényszerűen fokozódik a mezőgazdasági vízgazdálkodás jelentősége, hiszen termelési célkitűzéseink alátámasztására a lehulló csapadékon felüli vízmennyiségre van szükségünk. Ezt a vízmennyiséget azonban olyan formában kell adnunk, hogy a beavatkozás a talajtermékenységre károsító hatást ne okozzon.

Ezt a feladatot — ismereteink szerint a világon is elsőként próbáljuk megoldani a kiskörei öntözőrendszerekben. E nagy és szép feladat mozgósította szinte minden rendelkezésre álló szellemi kapacitásunkat. Már az előmün-

kálatoknál nagyon sok mezőgazdasági kutató és oktató intézet szakemberei együttműködtek. Külön is kiemelendő az MTA Agrokémiai Kutató Intézet, mely rendszerbe foglalta és térképen ábrázolta, hogy hol lehet, hol nem lehet öntözést végezni károsító hatás nélkül, valamint milyen feltételeket kell egy időben biztosítani ahhoz, hogy ne lépjen fel károsító hatás. Ma már az egész ország területére rendelkezünk e térképpel.

A tudomány jelenlegi állása mellett kialakított új módszerek alkalmazhatósága szempontjából is óriási a jelentősége a Tisza szabályozásának. A szabályozás legfőbb eredménye, hogy befejezésével teljesen megszűnik annak lehetősége, hogy: „Zúgva, bögve törte át a gátot / el akarta nyelni a világot.” E fő célkitűzés mellett azonban számos egyéb, az egész ország életére több vonatkozásban is kiható eredmény származik e tevékenységből.

1978-ra már kialakul Kisköre és Tiszafüred között az az új „tó”, mely 50 kilométer hosszúságú, s átlagosan 2 kilométer szélességű. A Tiszántúlnak ez az új tava rendkívüli lehetőséget ad sportolásra, üdülésre, hétvégi házak kialakítására, horgászásra stb., amelyre eddig ezen a tájon nem volt lehetőség. A nagy tavaszi áradások idején évről évre, újból és újból fel lehet tölteni e „tavat” vízzel s akkor lehet ezt a vizet felhasználni nyáron, amikor — a vízlépcső nélkül — ezen a területen alig volt víz a Tiszában.

Új, egyelőre beláthatatlan távlatokat nyit meg a kiskörei vízlépcső a mezőgazdaság fejlesztése vonatkozásában is. A nyári időszakban felhasználható 300, illetve a teljes befejezés után 400 millió köbméter víz lehetővé tesz mintegy 300 000 hektár új öntözésfejlesztést.

Az öntözésfejlesztés azt eredményezi, hogy a viszonylag sokszor előforduló aszály többé nem sújtja az itt levő területeket és embereket, sőt a víz segítségével — a tudomány mai állásának megfelelően — az egyéb termelési tényezők egyidejű és hasonló színvonalú biztosításával — állandóan nagy terméseket érhetünk el. Ennek mind üzemi, mind népgazdasági jelentősége igen nagy. Hozzájárul ez a mű az itt élő lakosság kulturális színvonalának a növeléséhez is. Az öntözés ugyanis az öntözés nélküli gazdálkodásnál magasabb rendű agrotechnikai eljárás. A korábbihoz képest lényegesen nagyobb szak tudást igényel, de egyben csökkenti a nehéz fizikai munkát is. Végleg megszünteti az itt élőknek azt a félelmét, amit korábban a természetes csapadék elmaradása okozott. A nagy „tó” környezetében a természetes párolgás is csökkenteni fogja a környező területeken az aszály kialakulásának lehetőségét. Az elkövetkező két-három évtizedben átalakul tehát e táj, s biztos alapot nyújt a magas szintű továbbfejlődéshez. Valóra válik tehát Széchenyi és Vásárhelyi álma és terve: a vad, megfékezhetetlen Tisza az ezredfordulóig a legjobban kézben tartott, szelíd folyóvá alakul, melyből feleslegesen, felhasználhatatlanul nem folyik víz a tengerbe. S ha a Tisza szabályozásán kívül betartjuk majd a vízgazdálkodással kapcsolatos „végrendeletüket” is, mely szerint: „az egyszer lehullott csapadékot ki ne engedd a kertetből, ki ne engedd a községedből, ki ne engedd a vármegyéből és országodból” — olyan példamutató vízgazdálkodásunk, s mezőgazdasági termelési eredményeink lehetnek, mely például szolgálhat a hozzánk hasonló éghajlati övben levő minden ország számára a világon.

FEKETE ISTVÁN

Miért fogták perbe Velemi Endre özvegyét?

Velemi Endrét, a Jászszági Alsójárás népbiztosát a Tanácsköztársaság leverése után, augusztus 2-án meggyilkolták. A jászapáti községi főjegyző által 1919. augusztus 5-én készített 3732/1919. számú „Haláleset-felvétel” tanúsága szerint Velemi Endre után öt gyermek maradt, akik közül a legidősebb 11 éves, a legfiatalabb 2 hónapos volt. Az apa nélkül maradt család összes vagyona egy cséplőgép, harmincezer korona értékben. Ettől fosztották meg az özvegyet és a gyerekeket a még 1919-ben megindított perek, amelyekben özv. Velemi Endrénét a férje hivatalos tevékenysége közben okozott „károk” megtérítésére kötelezték.

Az ellenforradalmi rendszer osztálybíróságai a Tanácsköztársaság idején hozott intézkedéseket, rendeleteket magánjellegű tevékenységként ítélték meg. Ennek alapján kötelezték kártérítésre Velemi Endre özvegyét olyan intézkedésekért, amelyeket a járási népbiztos a Tanácsköztársaság napjaiban humánus célokból, a közrend, közbiztonság fenntartása vagy a munkanélküliség csökkentése érdekében hozott. Így többek között Velemi szakértőt nevezett ki a pénzintézetek ellenőrzésére, elrendelte a betéttulajdonosok összeírását, s azt is, hogy a bankok csak a munkabérek kifizetésére és a termelés céljaira adjanak pénzt.

Az első perben igen hamar, már 1919. szeptember 1-én ítélet született. Ezt a pert a Grossmann Farkas és Fia cég indította Velemi Endre özvegye ellen 1231 korona és 42 fillér valamint az összeg 5⁰/₁₀-os kamatának megfizetéséért.

A járásbíróság az özvegyet elmarasztalta, és a fenti összegben kívül 107 korona 50 fillér perköltség és 30 korona ügygondnoki díj megfizetésére kötelezte. Ez utóbbi összeget azért kellett kifizetni, mert Velemi Endre özvegye ekkor még nem volt kiskorú gyermekeinek hivatalosan elismert gyámja.

Az ítélet indokolásából kiderül, hogy miből állt a „károkozás”.

Indokok: A felperes az alperes ellen jogelőde, néhai Velemi Endre rendeltére Kalmár Zsigmond házának javítására kiszolgáltatott 1231 kor. 42 fill. értékű építési anyagok értéke iránt terjesztett elő keresetet. Az alperes úgy a néhai Velemi Endre ismeretlen örökösei részére kirendelt ügygondnok a kereseti követelést elismerték.

Mínthogy a felperes az elismerés értelmében ítéletet kért, minthogy továbbá a hagyaték állaga a felek egyező előadása szerint biztosítva van, az alpereseknek az örököségi minősége sem vitás a bíróság az alperest az 1911. évi I. tc. 390. §-a alapján kereseti követelésben, 425. §-a alapján pedig perköltségben marasztalta és az ítéletet az idézett törvény 415. §-ának 1. pontja értelmében végrehajthatónak nyilvánította...

Jászapáti, 1919. szept. 1-én Dr. Halász s. k. j. bíró."

A másik perre két és fél év múlva került sor. Ezt a Jászszentandrási Keresztény Hitelszövetkezet indította Velemi Endre özvegye és kiskorú örökösei, valamint mások ellen 70 000 korona tőke és járulékaik megfizetése érdekében.

A Szolnoki kir. Törvényszék helyt adott a keresetnek és az alábbi ítéletet hozta 1922. április 7-én:

„A királyi törvényszék kötelezi I. r. alperest, úgy azonban mint néhai Velemi Endre örököseinek gyámját, hogy a hagyatékadó végzés szerint örökrészük erejéig 68 625 korona tőkét, Nagy Kálmán III. r. alperest, hogy ebből az összegből 45 000 kor. tőkét, Ádám András VII. r. alperest pedig,

3. 156 j. 1820

1922 máj 13.

A magyar állam nevében!

Aradon, a törvényszék el. Brassó várm. ítélet
száma alatt képviselt keresetnyel, a fentebb
járóvalandó és a fentebb felsoroltak el. Kereszt-
ény Hitelszövetkezet által képviselt és Velemi Endre
és a fentebb által képviselt néhai Velemi Endre
Stella, Mándor, Erzsébet és Farkas mint néhai Vele-
mi Endre örökösei járásapát látnak és el. Tol-
nai Erzsébet által képviselt íff. Fülöp
Ferenc II. r. és Nagy István III. r. el. Keresztény
Hitelszövetkezet által képviselt Fülöp Balázs II. r.
íff. és Nagy Fülöp II. r. által Velemi Endre a-
zok a néhai III. r. és Mándor Erzsébet II. r. a-
járóvalandó 45.000 korona tőke és a fentebb
írnak az 1920 évi június hó 25 napján P. 104/1920
számu alatt kiadott keresetlevélnek megismerésé-
re néhai a 1920 évi március hó 30 napján
bejöttéssel néhai tárgyára alapján, az alul-
mírt ítélet napján meghozta a következő
ítéletet:

A kir. törvényszék kötelezi

I. r. alperest, úgy azonban mint néhai
Velemi Endre örököseinek és néhai Velemi
Endre Stella, Mándor, Erzsébet és Farkas
mint néhai Velemi Endre örökösei járásapát
hogy a fentebb által képviselt néhai Velemi
Endre örököseinek járásapát látnak és el. Tol-
nai Erzsébet által képviselt íff. Fülöp
Ferenc II. r. és Nagy István III. r. el. Keresztény
Hitelszövetkezet által képviselt Fülöp Balázs II. r.
íff. és Nagy Fülöp II. r. által Velemi Endre a-
zok a néhai III. r. és Mándor Erzsébet II. r. a-
járóvalandó 45.000 korona tőke és a fentebb
írnak az 1920 évi június hó 25 napján P. 104/1920
számu alatt kiadott keresetlevélnek megismerésé-
re néhai a 1920 évi március hó 30 napján
bejöttéssel néhai tárgyára alapján, az alul-
mírt ítélet napján meghozta a következő
ítéletet:

hogy ugyanebből az összegből 1375 kor. tőkét, végül Urbanics János X. r. alperest, hogy ugyanebből az összegből 1375 kor. tőkét I. rendű alperessel egyetemlegesen, valamint a megfizetendő tőkének 1920. évi január hó 25. napjától járó 5% kamatait felperesnek 15 nap alatt végrehajtás terhével fizessenek meg.

Az ítélet indoklását nehézkes stílusa ellenére érdemes részletesebben megismerni, mert különösen világos példát szolgáltat arra, hogy milyen „bűnök” miatt üldözték még évek múltával is Velemi Endre családját.

,Indoklás:

A járójogi eljárásról
 A beadványokból az első a száma kelt hivatalom
 1054 / 2
 Th 1919

A Magyar Köztársaság nevében.
 A járójogi eljárásról az Országos Polgári
 Járóügyi Igazgatóság által kiadott Program
 Terve és a járójogi eljárásról szóló felperesnek
 írt. Velemi Endre és családja mint költői
 Velemi Endre, Velemi János, Velemi János
 A. költ. gyermekei járójogi eljárás alatt
 1919. évi 42. sz. törvény értelmében 1919. évi augusztus
 hó 25. napján 1054/1919. sz. ítélettel a 1919. évi ítélet
 ben meghatározott kamatok és a megfizetendő tőkénél
 az 1919. évi 42. sz. törvény értelmében megfizetendő
 kamatok megfizetésére az első megfizetési napon meg-
 határozott költői

ítélend:

Velemi Endre és családja mint költői
 Velemi Endre, Velemi János, Velemi János
 A. költ. gyermekei eljárás megkezdésére az első költői
 a költői Velemi Endre és családja mint költői
 vállalt. A költői járójogi eljárás megkezdésére az első
 határozat értelmében 1919. évi 42. sz. törvény értelmében
 költői Velemi Endre és családja mint költői
 1919. évi augusztus hó 25. napján 1054/1919. sz. ítélettel a
 költői Velemi Endre és családja mint költői
 1919. évi 42. sz. törvény értelmében megfizetendő
 költői Velemi Endre és családja mint költői
 költői Velemi Endre és családja mint költői
 költői Velemi Endre és családja mint költői

Felperes keresetében előadta, hogy alperesek illetve I. v alperesnek jogelőde a tanácsköztársaság idején a jászszentandrás direktórium tagjai voltak s ezen minőségükben az ő betétjükből, mely a jászvidéki takarékpénztárnál volt elhelyezve, jogtalanul 70 000 koronát kiutaltak, s azt részben a direktórium tagok fizetésére, részben pedig községi utak javítására fordították. Bankó László és Perjér József alperesek a per folyamata alatt az általuk jogtalanul felvett 1375 koronát visszafizetvén, velük szemben keresetétől elállott és a többi alpereseket kérte 68 625 korona tőke, ennek az egyes kiutalásoktól járó 5⁰/₁₀₀ kamatai és a perköltségek egyetemleges megfizetésére kötelezni melyképpen, hogy VII és X. r alperesek csupán az általuk felvett 1375—1375 korona visszafizetésére és az aránylagos perköltségek viselésére köteleztessen.

A kir. törvényszék a beszerzett utalványok alapján tényként állapította meg, hogy az I. r alperes jogelőde, ki a tanácsköztársaság idején járási megbízott volt az 1919. március 29-én 10 000 korona kölcsönt folyósított Jászszentandrás község részére olyképpen hogy azt felperesnek a jászvidéki takarékpénztárnál levő betétjéből kiutalta s azt Nagy Kálmán III. r alperes vette fel. Ebből 3000 korona közmunkák és a helybeli karhatalom részére, 7000 korona pedig a kiutalt ruha átvételére volt fordítandó.

Az 1919 ápr. 5-én 15 000 koronát, ápr. 14-én 20 000 koronát, ápr. 26-án 1000 koronát utalt ki X. r alperes jogelőde, felperesnek ugyanazon betétéből a jászszentandrás katona és munkástanács részére, s ezeket az összegeket ugyancsak III. r alperes vette fel illetve az utóbbi 10 000 koronát Kovács Kálmán, ki a jelen perben alperesként perbe vonva nincs.

Az 1919 május 6-i utalvány nem vétő tartalma szerint ugyancsak I. r alperes jogelőde mint járási megbízott felperesnek már hivatkozott betétjéből kiutalt a munkástanács részére 15 000 koronát és ezt Antal Kálmán alperes az utalványokra vezetett záradék szerint felvette.

A kihallgatott Urbancsik János alperesnek előadásából és a perben előadottakból megállapíthatólag nevezett alperes és Ádám András alperes, kik a munkástanács tagjai voltak, az így kiutalt összegekből fizetésük fejében felvettek egyenként 1375—1375 koronát. A perben előadottak alapján tényként állapította meg a kir. törvényszék, hogy a munkástanács a járási megbízott által ilyképpen kiutalt összegeket a munkanélküliek foglalkoztatására és foglyoknak fizetésére fordította.

A kir. törvényszék a tényállás alapján I. r alperest mint néhai Velemi Endre örökösének gyámját örökségük erejéig marasztalándónak találta, mert kétségtelen lévén, hogy Velemi Endre jogtalanul utalta ki felperes betétjéből a fenti összegeket, azért I. r alperes által képviselt örökösök felelősséggel tartoznak. De marasztalta I. r alperessel egyetemlegesen III. és VI. r alpereseket és az általuk felvett összegek erejéig, mert a kiutalt összegek az ő kezükhöz fizettetvén ki, azért felperesnek felelősséggel tartoznak. Végül kötelezte a kir. törvényszék VII. és X. r alpereseket és az általuk felvett 1375—1375 korona visszafizetésére, mert mint munkástanácsi tagok tudomással bírtak arról, hogy a pénz a felperes betétjéből való s így azt is tudniuk kellett, hogy ahhoz jogtalan úton jutottak...

A marasztalt alperesekkel szemben felperes pernyertes lévén azok a perköltségekben a Pp 425 §-a alapján marasztalándók voltak...

Szolnok 1922 április 7-én Dr Villághy s. k. tvsz bíró"

TÓTH TIBOR

Utasi-sarok; Pista-sarok; Pista sarka

A földrajzi nevek elsődleges funkciója a táj valamely pontjának megnevezése a rajta élő ember tájékozódásának megkönnyítése céljából. Ennek következtében kifejezik egyrészt a táj jellegzetességeit, másrészt az ember és a táj viszonyát. Mint sajátos nyelvi alakulatok nagyjából azokkal a vonzásokkal, sajátosságokkal rendelkeznek, mint a köznyelv állandó szókapcsolatai (szólások, szóláshasonlatok, közmondások stb.). Ez többek között azt jelenti, hogy a neveket alkotó szavak nem mindig alapjelentésben használatosak (*Márványsziget*: szikes folt Jászapáti határában; *Német-temető*: egy, népi tudatban élő esemény alapján megnevezett határrész ugyanott stb.). A fentiekből következik, hogy a nyelvi alakulatok általában sajátos stilisztikai-esztétikai töltéssel bírnak. Természetesen nem valamennyi földrajzi névnek van erőteljes stilisztikai velejárója, jelentős részük esztétikai szempontból nem telített, hanem semleges, közömbös, esetleg színtelen. Esztétikai szempontból külön figyelmet érdemelnek a névváltozatok. A címben szereplő névváltozatok jól mutatják, hogy fejlődik, változik, alakul egy-egy tereppont neve a nép gondolkodásmódjának függvényében.

Az *Utasi-sarok* hivatalos, írásbeli név. Egy autóbusz-megálló neve, amely a Jásziványra vezető műút mentén található. *Sarok*-nak nevezik, mert a hat kilométeres szakasz legnagyobb kanyarulatát jelöli, és *Utasi*, mert egy, hajdan jelentős földterülettel bíró család tanyája-birtoka mellett található. Tényszerű, pontos megnevezést hozott létre a hivatalos névadás, és ezt a tájon élő emberek el is fogadták.

A *Pista-sarok* változat már egyéb összetevőket is hordoz. Egy ma is élő személy sajátos életvitelére utal. Ez az ember nem úgy élt, s él, mint a család előző generációi. A második világháború előtt először egy kissé dzsentrik módjára mulatta napjait, majd nagyon elszegényedett. A felszabadulás idejére a hajdani gazdagságot mutató épületei összedőltek, és nem kevés földjéből a tulajdonos nem könnyen tudott megélni. A környék, a falu lakói mindezért nem tartották átlagos embernek, s így szóbeszéd, gúny tárgya lett. (Romos tanyáját gúnyosan „Mintagazda” tanyájának nevezték.) Csaknem mindenki *Pistá*-nak hívta a hajdani gazdához jobban illő és használatosabb *István* helyett. Így születhetett meg az első változathoz képest kevésbé komoly *Pista-sarok* megnevezés.

A névalkotók, -használók újabb, könnyed, játsszi hangulatú teremtménye a *Pista sarka*. Ez a név tréfás hangulatú, nincs már benne számonkérés, kemény ítélkezés, hanem játék, játszadozás a szóval. Az útvonal alakját, vonalvezetését jelölő jelentés helyébe *testrés* jelentés lépett. Ez az alapja a nagyon könnyed hangulat megteremtésének.

A három megnevezés azonban funkciót tölt be: megjelöli a táj egyetlen tájékozódásul szolgáló pontját. Stiliztikai értékük különbözőségét az mutatja, hogy a három megnevezés mindegyike más-más beszédhelyzetben, szövegkörnyezetben funkcionál természetes módon.

Hasonló jellegű, bár hangulatában eltérő névváltozat a szintén Jászapátinál található *Szőlőben-levő-fakereszt* népnyelvi változata: *Pléh-Jézuska*. A hivatalos név stiliztikailag szintelen, a színhely megnevezésével konkretizál, ráadásul három elemből áll, s a *levő* szó jelenléte a nevet nehézkesé teszi. (A hivatalos névadás a 18. században produkált ennél nehézkesebb nevet is: *Régi-dinnyeföldekbenvaló-fertő*.) A másik névalak színes, és sajátos népi szemléletet tükröz. A színhelyet nem nevezi meg, látszólag tehát nincs olyan pontos, mint az első változat, s mégis a pontos tájékozódást szolgálja a nevet használók tudatában, hiszen hasonló kereszt nincs a nagyközség határában. A kicsinyítő képző kedveskedő hangulata lesz a név esetében az esztétikum forrása.

Néhány név hangulata megszépíti a táj tényleges jellegzetességeit, értékét. A *Virágos* határrésznév rossz minőségű területet jelöl, de a *Liliomos-fertő* sem különösebben kedves hangulatot ébreszthetett a nevet használókban. Külön figyelmet érdemelhet e szempontból egy név két változata: *Mitérke-kisasszony tanyája*, illetve *Mitérke-tanya*. Ennek a földrajzi névnek első eleme ragadványnév, amelyet a népi nyelvhasználat valóban sajátos módon alkotott meg. A név tulajdonosa alacsony, vékony hölgy volt. Minthogy az ilyen nő sem bírhatta a paraszti munkát, a nép szerint keveset ért. Ebből a szemléletből fakad a *Mit ér?* (keveset, semmit), és ehhez járul a *-ke* kicsinyítő képző. Így született a *Mitérke* név, amelyben a *-ke* képző valamelyes lekicsinylést fejez ki.

Akadnak olyan nevek is, amelyek egyértelműen *negatív viszonyt* fejeznek ki az adott tájegységhez, terepponthez: *Rossszrét*, *Nagyszék*, *Szerbia*, *Szibéria*. (Az utóbbi két nevet a településtől nagyon távol fekvő, más település határához tartozó terület megnevezésére használják a jászapátiak. A névanyag egy egészen kis százaléka obszcén: *Körül-szaros-csárda*, *Kanyi Pista dölleje*.

Sajátos esztétikai értéket hordoznak azok a nevek, amelyeknek köznyelvi értelemben vett jelentésük nincs vagy már elhalványodott: *Barattyús* (Jászivány határában), *Varnyas*, *Szederjes*, *Csátés* (Jászapáti). E nevek expresszivitása a szavak funkciójának szűkülése, bizonyos értelemben vett megmerevedése folytán válik erőteljessé.

A metaforaalkotás a névteremtés fontos eszköze. Néhány több elemű név ennek folytán válik nagyon expresszív hatásúvá: *Patkó-ér*, *Szöghatár*, *Tetyűpart*, *Kaszás-rét*, *Fínyes-tó* stb. Az első három esetén az alak, forma lesz a névátvitel alapja, a *Kaszás-rét* névben a funkció lesz a megkülönböztetés alapja, a *Fínyes* (fényes)-tó talán költőiségével hat elsősorban.

A történeti névanyagot is tartalmazó gyűjteményben külön színfoltot jelentenek a korábbi századokban kialakult és használatos latin nyelvű megnevezések: *calcatúra*=nyomás, *notariális*=jegyzői, *kantoriális*=kántor stb.

A latin nyelvű megnevezések a 19. század elejétől a magyar nyelvű alakokkal rendszerint párhuzamosan szerepelnek: *Alsó-calcatúra*=*Alsó-nyomás*.

Jellemző és természetes vonás a névanyagban jelentkező antonimitás, amely különösen a jelzői funkciójú meghatározó elemekben válhat esztétikai jellegzetességgé. Például az *alsó-felső* ellentétpár 7 esetben *teljes*, azaz a határ névanyagában van *Alsó-* és *Felső-nyomás*, 4 esetben *csonka*, azaz van

pl. *Alsó-nyomási dűlő*, de „*Felső-nyomási*” *dűlő* nincsen. Továbbá: *belső-külső* 3 esetben teljes, 5 esetben csonka. Feltűnő a *kis-nagy* ellentétpár 3 teljes és 17 csonka előfordulása. Ennek okát, magyarázatát adja a következő névpár: Az *Alsó-nyomás* Jászapáti határának nagyjából a felét jelöli, és az *Alsó- és Felső-nyomás* között elterül még a *Kis-Alsó-nyomás*, amely az *Alsó-nyomás* egy részét jelöli. Itt a megnevezés szembeállítás a rész-egész viszonyában történik (Vö. *Gyep*, *Kis-gyep*).

A földrajzi nevek esztétikai töltése szorosan összefügg tehát a névadás lélektanával. Az ember tájhoz fűződő viszonya határozza meg az elnevezést, továbbá ember és ember kapcsolata, viszonya is igen fontos tényező egy-egy terep pont megnevezése szempontjából, hisz a hajdani birtoklási helyzet a névanyag kialakításában fontos szerepet kap. Így aztán egy-egy település földrajzinév-anyaga — a nép nyelvi fantáziájának szülötte révén — rokon a népköltéssel is.

D. FARKAS FERENC

KÉPZŐMŰVÉSZET

„Én úgy dolgoztam, ahogy egy embernek dolgozni kell!”

Kántor Sándor mondja életéről, munkájáról

A fazekasok között él egy legenda, miszerint az ördög volt az első fazekas a földön. Akárhogy kínozták az anyagot a korongon, csak nem sikerült neki a formázás. Bárhogy is próbálta, nem jutott eredményre. Ekkor elkeseredésében, tehetetlen dühében sírva fakadt. A könnye ráfolyt a kezére, az anyagra, amelyik egyszerre engedelmeskedett, alakult, formálódott a mester akarata szerint. — Az eredetmagomány szép gondolata azt sugallja, hogy olyan tevékenység a fazekasság, amelynek az alkotó munka során születik meg az eredménye — emberi akarat, tehetség és könny által. Víz, agyag, tűz és emberi munka együttéséből jön létre az alkotás, ami a cserépben ölt testet.

A 84. életévében járó Kántor Sándor, a Népművészet Mestere, sok kisebb-nagyobb díj és kitüntetés tulajdonosa ennek a mesterségnek a szerelmese, ebben teljesedett ki eddigi élete. Az elmúlt évben ünnepelte a korong mellett eltöltött 70. évét.

Gyermekkor

Szüleim szegény emberek voltak, szegényparaszt család volt a mienk. Az apám karcagi nagygazdáknál szolgált. Míg iskolába nem kerültem, én is kinn éltem szüleimmel a tanyán. Nem tanyán születtem, hanem benn a városban, nagyapám házábanál.

Anyámat L. Nagy Júliannának vagy Luci Nagy Júliannának hívták. Nagyapámnak az apja került Karcagra Tiszalucról még a napoleoni időkben, 1810 körül. Tudom, mert sokat elmondták, hiszen hosszú életűek voltak az elődök is. A nagyapám 1822-ben született itt Karcagon. A kórháznál levő Nagyvénekertben volt 24 esztendeig kerülő. Azután 30 esztendeig volt lógercsősz. Erre a nagy térségre mindenfélét, szénát, szalmát raktak le, sokan itt is csépelgették el a gabonájukat.

Az apai ág is szegény sorsú család volt. Apám a nagyapámat nem ismerte, mert nagyon korán elhunyt. Az anyja összeállott egy emberrel, akivel nem esküdött meg. Hallottam apámat mesélni, hogy iskolába akarták járatni, de nem ment, s nagybátyja — Kántor József — vette magához, akit utolsó szárazmalom építő ácsként ismertek Karcagon, az csinált olyan szárazmalmokat, hogy azt a gazdák négy lóval sem tudták szétrázni — ő vette magához apámat, hogy megtanítsa az ács és molnár mesterségre. Legutóbb a szélmalom bérlője volt, a mellette levő molnárházban lakott. 1890-ben ebben a molnárházban tartották apám esküvőjét az anyámmal.

Apám ott nőtt a nagybátyjánál. Jártak a gazdák öretni. Egyszer az egyik gazda megkedvelte, elcsábította — apám vele ment. Ettől kezdve mindig dolgozott gazdáknál rendületlenül. Kis, alacsony ember volt, de egy zsák búzát — 85 kilogrammot — úgy vitte a vállán! Én nem tudtam ezt sohasem megcsinálni! Anyám 16 esztendő, mikor megkérte apám. Apám 10 évvel volt öregebb. Megkérte, hozzáadták. Első gyerekük egy lány volt, aki özvegyasszonyként 35 éves korában halt meg. Én a második gyereknek jöttem, anyám 19 éves volt, amikor születtem. Még utánam két lány született, de mindkettő meghalt, azután született az öcsém, Imre, aki még most is él.

Az apámmal kevés bajom akadt, mert keveset volt otthon. Soha meg nem vert. Anyám gondoskodása alatt éltem otthon. Én azonban önálló voltam. Az apám keveset beszélt, szótlan természetű embernek ismertem. Nem mondott cifra mondatokat, szűkszavú volt. Egyszerű tömondatokban beszélt. Az anyám nagyon

Írókázás a műhelyben, mellette felesége, a korongon F. Szabó Mihály dolgozik

A betegséggyógyítói járulékok befizetésének igazolása a munkaadó által		
A munkaadó neve és lakóhelye	A munkaadó részéről a munkaadó által	A munkaadó részéről a munkaadó által
Zsolnay Vilmos János	Farska mester	1942 2.
Kovács József Fajóka u.	Károlyi F.	1944 I.

A tanuló- és munkahely igazolása
a Betegséggyógyító Pénztári könyvben

1944. évi a Szovjet
országban munká-
sok az egész
országban pedig
munkaadójuk
kiszárolg a
munkaadó
keresetétől
gyógykezelés
telénél köve-
seik írták elő,
és az olyan
keresetük alá
aadó közhely
esendői ható-
sponzárium
állítás és az
én aláírásuk
set ér, saját
a befizetés

Változások és az egyéni lapozatok bejegyzése.

A pénztári vagy bejegyzési jelölés a költségvetés által	A bejegyzési lapozat (év, hó, nap)	Az egyéni lapozat szám
Zsolnay Vilmos és János keresetét gyár- tiságunk vállaltat beteggyógyító Pénzt. 1942	31.	2354 A.
HOMONAI KERÜLETI 1943 M. 21. MUNKABIZTOSÍTÓ PÉNZTÁR	1943	1720

A Zsolnay-gyárban eltöltött idő
- igazolása a Betegséggyógyító
Pénztári könyvben

kedves volt hozzám — azt mondják az ösmerősök, hogy engem szeretett a leg-
jobban. Én ezt nem tudom, de mióta emlékszem, engem nem csókolt meg soha-
sem. Komoly volt hozzám. Mások mondták, hogy engem szeretett a legjobban.

Gyerekkoromból néhány dolog élesen megmaradt az emlékezetemben. Akkor
még cséplőgéppel csépeltek. Aratás után behordták a búzakereszteket nagy asz-
tagba. Egy nap jött a hír, hogy jön a gép! Húzták, 6—8 lovat fogtak bele.
Éngem, mint gyereket minden érdekelt. Természetesen a gép körül is ott voltam,
bár nem szívesen látták ott a gyereket. De mindig ott lábatlankodtam, mert
érdekelt. Két napig csépeltek. Két nap múlva reggel, mire felébredtem, már
jóformán elment a gép. A tanyaudvaron 12—12 zsák fel volt rakva máglába.
Nem volt otthon senki, mindenki elment. Odamegyek, nézegetem, látom, hogy
ólom van rajta. Levágtam róluk a plombákat, mert azt láttam, hogy ha ezek
nincsenek rajta, akkor sem folyik ki a zsákból a búza. Ez géprész volt. Jött
a gépész érte, látták, hogy mi történt. Én eldugtam a tanya tövébe egy gödörbe
a plombákat, s ráhúztam a földet. Figyeltem, hogy beszéltek, hogy ezt nem
csinálta más, mint gyerek. Kérdezték, de én letagadtam. Közben a tyúkok is
felébredtek, kikaparták az eldugott plombákat. Így kitudódott, hogy én voltam,
de nem vertek meg.

Mindig önálló voltam. Egyszer vásárba mentünk be Karcagra a tanyáról.
Felöltöttem engem is az anyám. Az apám fogta a kezem, hogy megyünk a vá-
sárba. Megfogta a kezem, én meg elrántottam. Megint megfogta, megint elrán-
tottam. Nem engedtem magam vezetni. Akkor azt mondta: eriggy, kutya, ha
ellenkezel! De nemcsak ezzel voltam így! Nekem mondhattak akármit, én nem
szóltam egy hangot sem. Csak a dolgok felett elgondolkoztam, és magamnak
megtartottam, ahogy jónak találtam. Mikor beszéltek, én hallgattam, hallgattam,
nem szóltam egy szót sem. De bennem volt minden család, minden szomszéd,
az egész utca, az iskola, a tanítóval.

Erdős igazságérzetem volt. Eldöntöttem magamban, hogy ez vagy az a helyes.
Már felnőttem voltam, a katonáéktól is elkerültem, mikor rájöttem, hogy ez így
nem mehet tovább. Engem egy iskolás gyerek is be tud csapni, ha ez így marad.
Észrevettem, hogy hazudnak az emberek, én meg az igazat mondom. Ennekem
muszály volt rosszabbnak, rosszabbnak lenni, beilleszkedni. Annyira igazságos
voltam, hogy nem tudtam hazudni. Hat éves koromban hazahoztak, hogy fel-
adnak az iskolába, de nem vettek be, mert szeptember negyedikén születtem.

Így csak majd a másik évben mentem. Tanítóim közül Papp Ferencet szerettem a legjobban, ő tetszett a legjobban, mint férfi. Komoly ember volt, komolyan beszélt. Nála szerettem tanulni és tudtam is.

Nem volt az iskolában barátom. Félrehúzódo, csendes gyerek voltam. Nem szerettem a durva játékokat. Hiába hívtak, nem mentem. Én inkább rajzoltam addig. Nem is tudtam kedvesen társalogni a gyerekekkel.

Inasévek

1907-ben, 13 éves koromban végeztem el a hatodik elemít. Egyszerű, szegény szüleim voltak, mégis azt akarták, hogy a gyerekeik valamire vigyék. Arról is szó lehetett volna, hogy tanuljak tovább. A bizonyítványaim igazolják, hogy jó tanuló voltam. A szüleimnek tehetsége nem volt, hogy engem taníttassanak. A református egyháznak volt egy alapítványa, amelyiken öt jól tanuló gyereket taníttathattak a református gimnáziumban. Írtunk is kérvényt az alapítványnak. De mind kigazdák gyerekeinek adták. Túl szegény voltam ahhoz, hogy megkapjam. Hogy nem volt továbbtanulásra lehetőség, arról folyt a szó, hogy tanulónak kell beadni. Az anyám érdeklődött a cukrászdában, a nagy fűszerüzletben, de egyedül csak Ács Kovács János fazekasnál volt felvétel. Így lettem 1907 őszen fazekasinas. A mesterem 1930-ban jött Karcagra Szentesről. Kovács szép férfitípus volt, szép fekete tömör bajusszal, fekete kis apró szemmel. Nekem tetszett. Amúgy azonban az sose volt igaz, amit ő mondott, azt sose csináltuk, hanem amit a felesége mondott, az igen! Ez úgy lejáratta előttem, hogy én nem néztem embernek.

Én ott laktam náluk. Télen-nyáron minden reggel öt órakor felkeltettek. Ehhez úgy hozzászóltam, hogy mindig megtartottam később is. Este 11 óránál hamarabb sohasem feküdtünk le. A mesterem korongozásban nem volt elsőosztályú. Bizonyos dolgokat tudott csinálni csak, de a díszítéssel hadilábon állott. Én meg nagyon szerettem csinálni. Ezt észrevette, de mindig rámkiabált, hogy igyekezz, igyekezz mert mindjárt este lesz! Mindig molesztált, hogy gyorsabban dolgozzak. Egyszer aztán hozzáfogtam vadul csinálni. Azon vettem észre magam, hogy gyorsan is úgy megy, mint lassan. Azóta is csak gyorsan tudok dolgozni, nem is vagyok képes lassan csinálni.

Előfordult, hogy mire a mesterem felébredt, már ott volt a korongon egy olyan edény készen, amit azelőtt még nem csináltam. Végtelenül örült neki. De mindig lehordott ő is és a felesége is a sárga földig. — Pár éve Szentesről kaptam egy levelet. Egy öregasszony írta. Mondta, hogy van neki szép Kántor-féle cserepe. Ők rokonságban állottak Kovácsékkal. Minden évben hazament vagy az ember vagy az asszony. Arról írt az öregasszony, hogy mindig vitték nekik valamit. Otthon arról beszéltek, hogy én milyen kedves, aranyos vagyok, és milyen dolgos. Úgy dicsértek engemet. Most tudtam ezt meg csak, mert a műhelyben nem volt nyugvás. Ajándékba az én edényeimet vitték.

Karcag mezőgazdasági város lévén, minden háztartásban nagy szerepe volt a cserépnek. A zománcos edény még nem terjedt el, a kőedény ritka volt, porcelánt csak úri házaknál használtak. A parasztházaknál nem is volt más, csak vas- és cserépedény. Emlékszek rá, hogy gyermekkoromban a cséplőgépek tanyáról tanyára jártak. Az volt a szokás, hogy a cséplőgép 10 munkásának ebédet adtak a tanyán. Még azt is tudom, hogy inas koromban mindig csináltunk erre a célra tányérokat, tálakat.

Inas koromban volt egy képviselőválasztás. A jelöltekre nem nagyon emlékszem. Nem tudom, hogy kit választottak meg, de dr. Szabó Zoltánnak 500 tala+

kellett csinálni fölrással, az én mesteremnél rendelték meg, én írtam mind-egyikbe: Éljen dr. Szabó Zoltán. Birkapörkölt volt, abban adták fel, aki megette, elvitte a tányérját. Ilyen szerepe is volt Karcagon a cserépnek!

Kovácsnál 3—4 inas és egy segéd dolgozott a műhelyben. Többnyire mezőtűri alkalmazottak voltak. Volt nagyszalontai, belényesi tanulója is. Jól ment az üzlet. A műhelyben sokminden készült.

A műhelyben nagy volt a fegyelem. Az öregnek a konyhájából egy kis ablak nyílt a műhelybe. Mindig mindenkit látott. Már szólt is, ha valami nem tetszett neki. Ott étkeztünk. Azt ettük, amit a mester, csak mindig kevés volt. Nekem nem is annyira, mint volt még két inas — az egyik a sógorának a gyereke — annak nem volt elég. Éppensakhogy nekem is elég volt.

A piacon rendszerint az asszony árult. Ha nagy volt a forgalom, olyankor engem ottmarasztalt, hogy segítsek. Egyébként felvittük az árut, kipakoltunk, és mentünk is haza dolgozni. Piaci napon fél négykor, négykor keltünk, zsákba felpakoltunk, a hátunkra vettük és indultunk. Én annyira kívántam az alvást. A műhely a város szélén, az Anyagipari Szövetkezet mögötti részen volt. A Liget utcán jöttünk mindig fel, a Madarasi úton a gimnázium oldalába tértünk át, mert ott volt jó járda. A gimnáziumot akkortáiban építették, a bejárat kiugró részét akkor csinálták. Mikor itt mentünk az úton — én nem hittem volna, hogy ilyen is van —, de menet közben elaludtam, és nekimentem a kiálló oszlopnak. Azt tudom, hogy a ló tud menet közben aludni, de hogy az ember is képes erre, azt magam tapasztaltam.

Nekem a cseréppel való kapcsolatam sokkal korábban kezdődött, mint ahogy fazekasinas lettem. Nálunk is sok cserépedény volt a konyhán, Cseréptányér, cseréptál volt abban az időben minden parasztháznál. Gyermekkoromban még nem volt vízvezeték Karcagon. Voltak jóvizű kutak, oda jártak az emberek cserépkorsóval. Néha ezek el is törtek. Én mindig csodálkoztam, mikor ilyen törött edényt láttam. Mellettünk lakott egy csizmadia. Estéknént elmentünk

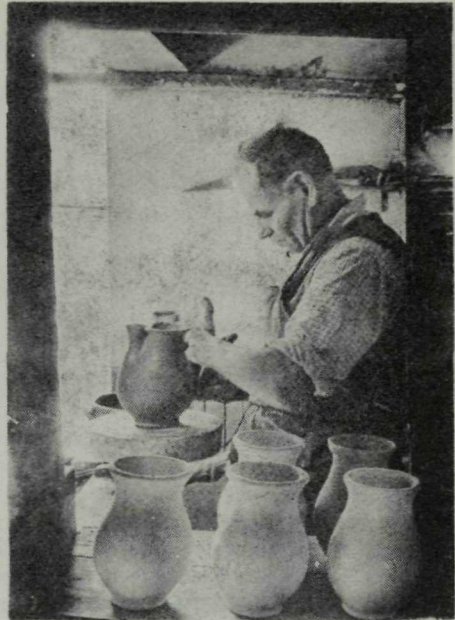
Kántor Sándor — 1936-ban

Pihenő a ház előtt 1930-as évek

A Népművészet Mestere (1953)

Kántor Sándor a korongon orrost (boroskancsót) készít (1950-es évek)

hozzájuk tanyázni. Láttam, hogy veszi a csizmát, benne van a sámfa, oszt húzza kifele. De hogy csinálják ezt a korsóval meg? Ezt nem tudtam elképzelni. Mikor fazekas lettem, akkor láttam, hogy megy ez. Azt mondom, hogy megkedveltem ezt a munkát a sokoldalúságáért. Az anyag nagyon engedelmes. Megkedveltem és még most is kedvelem. Elkezdtem tanulni, és még mindig tanulom. Eszembe jutott már többször, hogy biztos engem más munka így nem tudott volna lekötöni.

Továbbtanulás

Jó tanuló voltam az iskolában, szerettem tanulni. Az bennem volt, hogy tanulni kell, tovább tanulni. Továbbtanulási lehetőség két helyen kínálkozott, Székelyudvarhelyen az Állami Anyagipari Iskola és Ungváron egy Mesterképző Iskola. Mikor felszabadultam, Debrecenben előadtam Szávay Gyula iparkamarai titkárnak, hogy én szeretnék tanulni, de erre nincs anyagi lehetőségem. Ő megígérte, hogy segít az állami támogatás megszerzésében. De én már nem hittem az embereknek. Vagy lesz belőle valami vagy sem — így gondolkoztam. Elmentem a nagybátyámhoz, aki korábban is segített, megkértem, hogy írjon a nevemben egy levelet, mert én szeretnék tanulni, igaz, hogy a Kamaránál ígéretet kaptam, de abból vagy lesz valami vagy sem. — Azt mondja, hogy írok Zsolnaynak. Ez március elején volt. Jött nemsokára a válasz, hogy mehetek. Tizenhét és fél éves koromban Pécsen voltam Zsolnaynál, mint segéd.

A Zsolnay-gyárban

Aki egy karcagi fazekas műhelyből oda került, ahol 7 órakor kezdenek, egy óra az ebédidő, nyolc és fél órás a munkaidő, annak jó! Zsolnay Miklós — az öreg

— aki főrendi házi tag volt, minden pénteken, amikor fizetés volt, lejött a műhelybe, de csak úgy, hogy átszaladt a gyáron. Szétnézett. Ha előfordult, hogy mi a munkaidő végén már pakkba, felöltözve voltunk, akkor mondta: Kidobják maguk a pénzt az ablakon? Még öt perc volna a munkaidő végéig és már nem dolgoznak?

Én a korongozó üzembe kerültem. Először boroskancsókat csináltam. A díszítést külön műhelyben készítették. Ezeket nem is mindet díszítették. Kivülről sűrű volt. A Dunántúlon a kocsmákban ezeket használták. Az üzemből 56 korongos dolgozott. Én a fiatalok közé tartoztam. Ott ilyen korú tanulók voltak, mint én. Sok volt közöttük a nem magyar anyanyelvű. Ősmeretséget kötöttem lányokkal is, akik ott dolgoztak az üzemből. Voltak ott cseh lányok, szüleik a bányában dolgoztak, azok révén a festő műhelyben is megfordultam. Délben, ebédidő alatt mindig elmentem szétnézni, hogy mit csinálnak. Ahol laktam al-bérletben, Wisinger Jakabnak hívták, az égető mester volt. Megismerkedtem az egész üzemmel, úgyhogy majd Ungváron, mikor kértek, hogy tartsak egy előadást a Zsolnayéknál tapasztaltokról, mindenről be tudtam számolni.

Az ungvári iskolában

Jött egy papír, hogy a Magyar Kereskedelmi Minisztérium havi 50 korona segélyt engedélyezett, hogyha novemberben elfoglalom a helyem az ungvári Anyagipari Szakiskolában. Azonnal felmondtam, és elindultam Pécsről Ungvárra. Ott jelentkeztem Papp János igazgatónál, aki vegyész-mérnök volt. Az iskolában tanított Harmath Ödön festőművész, Petridesz János szobrászművész, Hrisli volt a kályhás, a korongos meg Oppe Antal. Órarend szerint mindenki tanított.

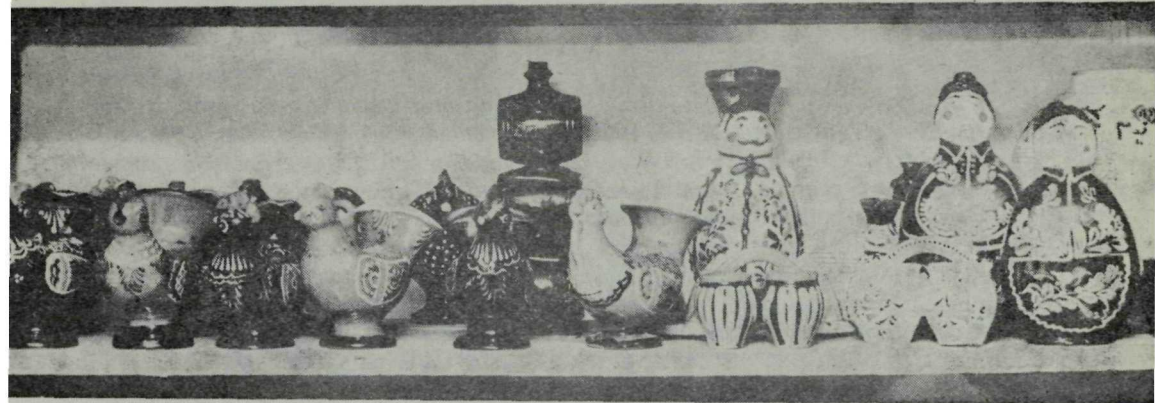
Az ungvári tanulásnak nagy haszna volt. Ami a legjobban tetszett nekem, az a vegyészeti laboratórium. Ezt Papp János vezette. Megtanultam az összes elemet, megtanultam azok vegyjelét, olvadási hőfokát. Milligrammokban mér-tünk, rekeszekben olvastottuk meg. Volt egy kis kemence, ott kísérleteztünk. Hat hónapig tartott az ungvári mesterképző tanfolyam. Ott igyekeztek mindent bemutatni. A szobrászatot is. Adtak mintákat, hogy csináljam meg. Megcsinál-tam. A rajz is jól ment, csak a festéssel volt bajom.

Önálló utakon

Az első világháború sebesüléséből felgyógyulva kezdtem munkához. Nem volt egy vasam sem. A szüleim szegények voltak, de nem is voltam az az ember, aki a szüleire támaszkodik. Én legfeljebb csak adni szerettem, de kérni soha!

Mit lehet csinálni? Na, mondom, itt van Bucsa. Báró Spingler 16 000 hold. Nagybirtok ez, biztos van ott munka. Őt kastélyszerű villa volt, ahol a tisztartók, meg az intézők laktak. A tisztartóhoz mentem először. Schwarcz nevű volt. Mondom, hogy szeretnék szétnézni, illetve ajánlkozok munkára, dolgozni szeretnék. Ha itt van javításra váró cserépkályha, szívesen megcsinálom. Kapott rajta. Kocsit adott, végignéztük. 22 darab cserépkályha volt rossz. Az egyik beütve puskatussal, a másikba belelőve. Minden ki volt rámólva, ki volt fosztva. Megegyeztünk. Egy hónap alatt végeztem a munkával.

Hazajöttem, a téglagyárban kértem egy épületet műhelynek, mert nem volt jól dolgozni. Szerszámokat Debrecenben vettem egy elhalt fazekas mesternek az özevegétől: korongot, mázórló követ, mozsarat. Ezzel kezdtem hozzá a munkához. Akkor még a gyárak nem termeltek, nagy szűkség volt a cserépre. Sem vas-, sem porcelánedény nem volt. A cserépnek néhány évre újra nagy becsü-

lete lett. Mikor észrevettem, hogy a cserépnek befellegzett, akkor volt az első kiállításom Budapesten. A kiállításra azért mentem, mert úgy gondoltam, hogy be kell mutatkoznom, hogy mit szól a közönség ahhoz, amit csinálok. Kaptam egy bronzérmét. Nem dobtak el, elösmertek! 1926-ban kezdődött meg a nemzetközi vásár. Mindig ott voltam ezután ezeken a kiállításokon.

1927-ben jött oda hozzám Györffy István. Addig nem ösmertem. Karcagi születésű, a nagypapa itt szürszabó volt. Nézte a dolgaimat. Még akkor ingadoztam. Engem nagyon lekötött, amit Zsolnaynál láttam. Sok szép, egyszerű dolog volt ott. Finom formák és díszítések. Nekem ezek tetszettek. Ezekből kezdtem csinálni. — Györffy nézegette, nézegette a dolgaimat. Észrevette minden bizonynyal, hogy nem vagyok valami bőbeszédű. Elkezdett ő aztán kérdezgetni. Mondja, hogy itt a környéken, Tiszafüreden az ország legszebb kerámiáját csinálták mind formában, mind díszítésben. Ez most a századfordulóval kihalt. — Azt mondja, mit szólnék hozzá, hozzáfognék? Van egy érdekes dolog — Miskákat kellene csinálni. Hat helyre kiadtam, de sehol sem tudták megcsinálni! Hozott mintát, hogy csináljak belőle öt darabot. Megcsináltam. Györffy István aztán is sokat segített, rendelkezésemre bocsájtotta a Néprajzi Múzeum anyagát, hogy tanulmányozzam. Elmentem Tiszafüredre is. Ott még éltek öreg fazekasnék. Azokat felkerestem, tőlük szereztem meg tányérokat. Amit nem adtak, annak a mintáját jól megnéztem, elraktároztam magamban. Más múzeumokban is találtam sok füredi tányért.

Munkám karcagi megítélése érdekesen alakult. Egy komám cukrász volt a nagy cukrászdában, amelyiknek Vikol Sándor volt a gazdája. Bejárógattam hozzá. Megismerkedtem a tulajdonossal. Vikol nagyon kedves volt, jól el tudtam vele beszélgetni. Azt mondta, hogy ha én csinálok valamit, ő ott a kirakásban helyet ad neki. Lássuk, mit szólnak hozzá. Akkor, eleinte a Zsolnay-féle darabokat csináltam, a díszítést a magam ízlése szerint tettem rá. Az is szolid, egyszerű volt. A Polgári Leányiskola igazgatója Horváthné volt. Ő írta az első cikket rólam a Karcagi Hírlapban. Kb. 30 sor lehetett. Föltétlenül művészi hajlamú ifjú — írta — nem tudjuk a további törekvéseit, de üdvözljük. Ez 1922—25 között jelent meg.

A karcagiak akkor vettek cserepet, hogyha volt egy pesti vagy külföldi rokonuk, ismerősük, és azok írtak, hogy vegyenek nekik. Maguknak nemigen vásároltak. Előfordult, hogy idegenek kerestek, Bécsben kapták a címet, hogy Kántor Karcag. Kérdezték, hogy hol lakok, senki sem tudta őket útba igazítani.

Már mentek el, mikor a temetőnél próbálkoztak. Éppen Sütő tanítóval akadtak össze, az vezette aztán el hozzám őket. Ez a szemlélet a munkásságom iránt sokat változott. 45-ben megváltozott ez is, de sokszor most is úgy van, mint ezelőtt. Engem Pesten és külföldön többen ismernek személyesen, mint itthon. Most is Béke-díjjal tüntettek ki. 1953-ban elsők között kaptam meg a Népművészet Mestere kitüntetését. A tiszafüredi cserép megújítása és továbbalkotása a munkásságom gerince. Emellett azonban más tájak hagyományvilága is érdekelt. Így fordultam a gyöngyöspásztói fazekasság felé. Találtam egy olyan könyvet, amelyik a pásztói cserépről közölt képet. 12 tányér volt benne. Nem voltak színesek, csak a szövegben írták le a díszítésüket, színezésüket. Ez volt az elindulás, az alap. Egerben és Miskolcon a múzeumokban találtam néhány darab eredetit. A többi mind magam alkottam újjá. Ugyanígy vagyok a sárospataki kerámiával is. Szeretem csinálni, érdekel a színvilága és a formája.

Ha itt van a szó, egy másik szenvedélyemről is hadd beszéljek, a méhészkedésről. Pici gyermek koromban ismerkedtem meg a méhekkal. Tökés Imre bankigazgató tanyáján laktunk akkor. Apám ott volt mindenes — ez a cserhádi tanyáján volt. Nagy tanya volt ez, a hátuljához volt ragasztva egy 20—25 méteres féltetes deszkaépület, az eleje nyitott volt. Ebben állottak a méhkasok. Kb. 40 család méh volt itt. Minden héten kijött a gazda megnézni a méheket. Én mint kisgyermek, mindig mentem vele, néztem, hogy mit csinál. Érdekelt nagyon. Adott nekem is lépesmézet. 55 cm-es cseréptálat telerakott hulladék lépesmézzel. Amit itt láttam, az megkapott, mert nem mindennapi, hanem különleges volt.

A másik emlékem az Ács utcai szomszédunkhoz, Bojti János bácsihoz köt. Nagyszerű ember, kitűnő mesélő volt. A méhekről is sokat tudott, maga is méhészt volt. Itt még jobban megszerettem. Ez bennem maradt. — Majd csak az 1950-es években kezdtem el magam is méhészkedni. 1953-ban vettem 8 családot a szomszédtól. Azóta van méhem. Nagyon szeretem csinálni, jó megnyugtató foglalatosság.

Én sosem hittem magamról, hogy jaj, milyen nagy ember vagyok, Én úgy dolgoztam mindig, ahogy az embernek dolgozni kell. Barátokat nem tudtam szerezni. Volt néha, hogy elbeszélgettem sokat egynémelyik emberrel. Ritkán. Nem voltam olyan természetű. Olvasni viszont nagyon szerettem. Tudományos könyveket, szépirodalmat vettem a kezembe. Olyan keveset olvastam így is. Rájöttem, hogy azokat a könyveket, aki írta, nem mindennapi ember — legalábbis tud valamiről érdemben írni, és ezzel érdemes eltölteni az időt. Arra jöttem rá, hogy az írásból többet kapok, mintha akárkivel beszélnék. Az én környezetemben, társadalmi körömben nem volt olyan ember, akivel mindent meg tudtam volna beszélni. Olvasmányaim az orvosi könyvek mellett Mikszáth, Jókai, a franciák közül Zola, Victor Hugo, Verne.

Kántor Sándorban az alkotó, a felismert igazság mellett kitartó, keményen dolgozó embert tiszteljük, akinek a munka és a hivatás egy töről fakadó, naponta megújuló öröm. Ezt sugározzák a kezéből kikerülő tárgyak is. Cserepei lakásunk díszei, hagyományunk, örökségünk jelenlevő tanúi. Ha századok múlva korunkról vallatják az utódok a fennmaradt emlékeket, hisszük, hogy a Kántor cserepek hitelesen közvetítenek változó világunkról, tovább élő örökségünkről a jövő érdeklődő emberének.

Régi magyar vízivilág Szűcs Sándor könyve

Hetedik könyve ez a szerzőnek, de lehetne a tizenhetedik is. Rövidebb-hosszabb írásainak abból a gazdag anyagából, amelyet a hetvenedik születésnapja alkalmából megjelent *Bajomi Krónika* tételesen felsorolt, gondolom, még legalább tíz kötet kitelnék. Ideje is volna e pontos számbavétel után összeállítani végre egy életműkiadás tervét, s meg is kezdeni mielőbb a sorozatot, hogy a hazai néprajztudomány e nagy öregjét lehetőleg még az utolsó kötet megjelenése is életben érje. Szűcs Sándor ugyanis — mondjuk ki kerekén — a magyar etnográfia élő klasszikusa, aki nemcsak néprajzi, hanem irodalmi és művelődéstörténeti művek hosszú sorát alkotta, méltó utódaként az előtte járt nagyoknak, Herman Ottónak, Takáts Sándornak, Györffy Istvánnak. Azt folytatta, amit ők kezdtek el: mesterszavakkal, tájszavakkal, népi szólásokkal megtűzdelt varázsos nyelven hagyta az utókorra egy süllyedő — illetve azóta már végleg el is süllyedt — világ emlékeit.

Herman Ottó volt az úttörő ebben a vállalkozásban: ő hívta fel először nagy erővel az országos közvélemény figyelmét a magyar népi élet veszendő emlékeire, s ő teremtett először olyan irodalmi erejű s egyben tudományos hitelű stílust is, amely alkalmas volt a megszűnőfélben levő életformák leírására, megörökítésére. Takáts Sándor történészként fejlesztette tovább a tőle tanultakat, a történeti néprajzban alkotva talán a legnagyobbat. Györffy István főleg a tárgyi néprajz terén működött, *Nagykunsági krónikájában* viszont ő is hasonló hangot ütött meg, s ezzel egész életre szóló indítást adott a pályáját földrajzusként kezdő, de leginkább mégis a hazai népiélet hagyományai iránt érdeklődő Szűcs Sándornak.

A hazai-jelző ezúttal nem a tágabb hazra, tehát nem egész Magyarország népéletére vonatkozik, csak egy szű-

kebb területére, amelyhez Szűcs Sándor szülőföldje, vagyis a bihari Sárrét mellett főleg a Nagykunságot és a Hortobágyot számíthatjuk hozzá. Vagyis a Tiszántúl szívének azokat a területeit, amelyek egy ősi vízivilágnak a rezervátumai voltak egészen a múlt század második feléig, majd viszonylag rövid idő alatt szárazra kerülve, lakóik jó része gyors életformaváltozásra kényszerült. Másutt is sokat változtak ezekben az évtizedekben a magyar falusi nép életkörülményei, de ennyit talán sehol másutt. Györffy István szavai vitatható voltukban is igen jellemzőek az ezzel kapcsolatos népi közérzületre: „Nem sürgette a kun ember a belvizek lecsapolását soha. Ha rajta állott volna, ma is minden úgy lenne, mint régen volt. A vízi életbe hatszáz év alatt belenőtt, s ma úgy érzi magát, mint a partra vetett hal. Megszámlálhatatlan nyája eltűnt, csodálatra méltó tájfajtai teljesen kivesztek. Lecsapolt földjeik őserjeje pár évtized alatt teljesen kilobbant. Sívó szik lett a rétek, fertők helyén, mely évről évre terjed, és lassanként megési az egész határt. E föld nem tűri az ekét! Visszavárja az árvizet, a fehér gulyákat, a szilaj méneseket!”

Sárrét népe valamivel jobban járt, mint a Nagykunságé. Ott több maradvány termékeny föld jött fel a víz alól. De az átmenet ott sem bizonyult könnyűnek. Szűcs Sándor is említi, hogy a sárréti népnek a „vízi munkálatok” iránti ellenszenvé csak fokozatosan enyhült. „Több nyáron át gyűjtögték, égették a szárazra került nádasokat. Néhol, nagy kiterjedésű határrezeken, kemencényi kerületű zombékoszlopok erdeje állt. Ezt ki kellett döntögetni. Másutt kútmélységű gödrök tántogtak, amiket be kellett temetni. A bevetett barázda gabona helyett jó ideig csak nádat, gyékényt termett. A nagy bokrok fészket (tövet) ki kellett ásni, mert nemigen ártott neki az ekevas. Évtizedek fáradságos munkája árán érték el, hogy a réti víz alól felszabadult föld gabonát teremjen.”

Csakhogy: „a pásztorokat, pákászokat, a rétes embereket a termés nem vigasztalta meg” a Sárréten sem. A

nagy gulyákat, nyájakat, kondákat felosztották, a vízzel elúszott a hal, a nád- és gyékényvágó rétet kipusztították, a szárazzá tett tájról elköltözött a sok madár. Így hát ők kisemmizettnek érezték magukat. A rét helyét elfoglaló uradalmak napszamosaivá váltak. A rétbeli életről szóló történeteket mint szebb idők emlékét hagyományozták utódaikra.”

Ezek már gondosan mérlegelt zava, nincs rajtuk semmi vitatnivaló. S megadják együttal Szűcs Sándor munkásságának, élete művének a kulcsát is. Ő ennek az örökre eltűnt vízvilágnak lett a krónikása. Ennek a lassan fakuló népi emlékezetnek lett az újraelvenítője, hagyományainak hűséges írásbatévője s ezzel népe szószólója, immár az egész ország színe előtt. Nem vállalt könnyű sorsot. Még egy nemzedékkel előbb is bő forrásokból meríthette volna adatait, a vízvilág ezernyi lakóját, ezernyi eseményét és eseménytelen hétköznapiját megidézõ elbeszéléseket. Az ő korára a források jórészt elapadtak. Szülőfalujának, Biharnagybajomnak az öregjei sok mindent elmondtak neki, de gyakran csak hézagosan. Fel kellett kerekednie, gyalogszerrel járnia be falukat, tanyákat, pusztákat, s faggatóznia mindenütt a nagy időt megélt öregektől, ki mit tud ama régi dolgokról, már nem is annyira közvetlen emlékezetből, inkább hajdani hallomásból. S mindezt egy olyan korban, amikor a magafajta „csavargóknak” a csendörökkel is könnyen meggyúlt a bajuk, de a köznép sem fogadott mindig jó szívvel egy-egy ki tudja honnan szalajtott vadidegent, kivált ha szegényes öltözetében is nadrágos embert mutatott.

Szűcs Sándor némelyik írása utal is egykori gyűjtőútjainak viszontagságaira, bár jó volna ezekről még többet is tudnunk. Az bizonyos, hogy egy heroikus élet állt ezek mögött az írások mögött. Évtizedes lemondás minden állásról, minden fix fizetésről, minden — bármily viszonylagos — polgári jólétéről, tengődés hírlapi tárcaák s egyéb cikkek filléres honoráriumából, hosszú-hosszú várakozás első kötetének, majd a továbbiaknak a megjelenésére, csatlódások, gondok, csüggedések, de mégis a rendületlen hűség a vállalt élet-célhoz és nem szűnő, szívós munka, hogy e célt el is érje. Gyűjtés újabb és újabb helyeken, már nemcsak élőszájról, hanem minden szamba jöhető

egyéb forrásból, régi falusi prédikátorok, nótáriusok feljegyzéseiből, községek, városok protokollumaiból, levéltárak paksamétáiból, kéziratos és nyomtatott ódon könyvekből, múlt század eleji, közepi újságok megsárgult lapjairól, nem sajnálva az időt, fáradságot, csakhogy egy-egy arany szemecskét leljen a többnyire érdektelen, szürke szavak homoktengerében. S mindezt nem hivatatosan elismert, támogatót „tudományos kutatóként”, nem intézményes megbízásból, hanem csak a saját lelke parancsára, hogy így kell tennie.

Így épült fel ez az életmű, amelynek az új kötet is szerves része. Ugyanazokkal az erényekkel ékeskedik, mint az eddigiek: a témához illő gazdag magyar nyelven ad számot mindarról, amit a szerző annyi év hosszán egybe-hordott. Az anyag javát élő emlékekből szedegette össze, de ott találjuk forrásai között Anonymus Gestáját is, a Váradai Regestrumot is, középkori okleveleket is, Ralamb Kolos svéd királyi követ 1658-ban kelt jelentését is, Petőfi barátjának, Bernát Gáspárnak a tiszántúli jegyzeteit is, magának Petőfinek egy strófáját, a Tudományos Gyűjtemény 1819-es, a Magyar Gazda 1845-ös, a Vasárnapi Újság 1858-as évfolyamát és így tovább. Ezer adalékból rajzolódott ki lassan a hiteles kép a hajdani erekről, lápokról, mocsarokról, posványokról, ilványokról, déványokról, dagványokról, „bányákról”, kottyanókról, a hajdani nádbakonyokról, gyékényrengetegekről, a hajdani hajóutakról, töltött utakról, sárba, vízbe vesző úttalan utakról, a hajdani gulyákról, ménesekről, nyájakról, kondákról, a réti csikaszok hajdani csapatairól, a darvak és egyéb vízimadarak seregéről, és még mi mindenről! Csak az egykori foglalkozásokat is elég elsorolni, amikről szó esik: pákász, rétesz, darvás, rétiméhész, füves, vízfúvaros, betyár, tájfelnező, félkézkalmar, hogy a réti pásztorok különféle fajtáiról ne is szóljunk. Se a valamikori táltosokról, boszorkányokról, se a Csuba Ferke féle imosztorokról, se a mondák szerint erre járt álruhás Mátyás királyról, se a valóban erre járt török martalócokról, csauszokról, bégekről, basákról...

Ahol a múlt századot megelőző idők sárréti és Sárrét környéki eseményeiről szól Szűcs Sándor, ott bővebb források híján egy kissé maga is nekiereszti a

fantáziáját. Ezek az írások — a tudományos hitelű környezetrajz ellenére — már inkább a szépirodalom körébe sorolhatók, s a remélhetőleg csakugyan megvalósuló életmű-kiadásban külön kötetbe kívánkoznak. Egy-két átmeneti műfajú, anekdotikus írástól eltekintve általában elég élesen elválnak ezek a dialógusokkal tarkított elbeszélések és a csupa hiteles adatból szőtt, jobbára leíró jellegű néprajzi fejezetek, amelyek azonban szintén híján vannak minden tudományoskodásnak és nehézségnek.

A művészi stílus az egész kötetet ropant élvezetes olvasmánnyá teszi. Nem tudom megállni, hogy búcsúzóra ne idézzek még legalább néhány mondatot, étvágycsinálól azoknak, akik csak ezután veszik kezükbe a könyvet. „Csikászó pákászaink az ingólápokon tevékenykedtek. Volt ilyen sok; a nád, gyékény avarjából, vízinövények indáiból szövődött, és zöld pázsitként borította a víz színét. A járatlan ember azonban könnyen beleszakadhatott, s akkor menthetetlenül elnyelte az alatta levő ombolyos víz. A pákász gyékényből font talpalót kötött bocskora talpára, és úgy lépegetett rajta, három ágcsónkban végződő, hosszú botjával tapogatózva.”

Aki így ír magyarul, s így idézi a hazai múltat, annak a könyvei bizonyos, hogy kései unokáinknak a kezéből sem kopnának majd ki. A mi becsülésünket pedig nem kevésbé megérdemlik, mint a majdani hálás utókorét.

(Magvető Kiadó, 1977)

VARGA DOMOKOS

Egri Mária:

A Szolnoki Művésztelep

Egri Mária könyve a Szolnok Művésztelepről alkalmas arra, hogy újfajta érdeklődést is keltsen témája iránt, akkor is, ha címe elsősorban azoknak ígér kedvükre való találkozást a művészettel, akik valamiképp már kapcsolatba léptek azzal a festői világgal, amit az alföldin belül Szolnok és környéke jelentett és jelent. Az ilyen olvasó már eleve helyesen tapintja ennek a művészetnek messzebb nyúló szálait is, szinte úgy, mintha az egyik vasúti csomópont szerteágazó irányait és végpontjait is tekintetbe venné a hely fontosságának megítélésénél... Nem

véletlen ez a hasonlat, mert Szolnok városa fekvésénél fogva valóban ilyen fontosságú lett a múltban, országos vasútjaink elsősülöttjeként. Mégis mitől tűnik olybá egy művésztelep századfordulói létesülése éppen itt, mint egy szikes talajból felszínre törekvő növényke majdhogynem véletlen sorsa? Attól, amiről az egykori hírlapi jelentések e könyvben tájékoztatnak, hogy ez az egyszeri forgalmi előnyhelyzet a város részéről teljesen kiaknáztatlan maradt — e táj és népe — a külföldi szem számára — még sokáig a betyárkalandok és -emlékek lelőhelye maradt csupán. Milyen véletlenek és reális okok tették mégis a művészet ihletőjévé — ezt tudjuk meg a könyvből.

Írójának szerencsés és okos álláspontja e témával kapcsolatban: az elfogulatlan lelkesültség és az a rokon-szenvesen-tudományos eltökéltség, amellyel az idefűződő művészet elismert értékeit nem csupán a megszkott, hanem többféle megvilágításban mutatja be, és viszonyítja az általános művészeti fejlődéshez, másrészt a fel nem ismert vagy elhanyagolt értékeket nem hagyja nyomtalanul a feledésbe merülni.

Mindaz, ami az olvasó számára a lényegében száraz statisztikai adatokból a szöveg nyomán művészteleppé kerekedik, olyan váratlan, mint az, amikor a kispénzű bohém, fedél alá jutván, bármely oduból műtermet varázsol, elhivatottságának és kedélyének bőségével. Mert amúgy rejtélyesnek kell tűnjék, hogy az egykori szolnoki vár hült helyére képzelt kolónia létesítésének akadtak istápolói a kulturálisan alvó városban, Kolumbuszok, akik egy nem lakott földrészeckét fedeztek fel egy jóvendőbeli eszmei kincs, az itt keletkező művészet kivirágoztatására.

Tudjuk a múltból is, hogy a lelkes ideák zöme miként fut zátonyra a megvalósítás küszöbe előtt. E művésztelep benső történetének leírásából azonban a helyi ihletődésnek, a genius locinak olyan termékenyítő vonásaival ismerkedünk meg, amelyek realizáláshoz segítették a tervet. Ezeket a művészet-tudomány gyakran figyelmen kívül hagyja, mintha bizony a művek keletkezése és minősége csak a látható tárgyi környezettől, meg olyan fontos tartalmaktól függene, amilyen a kor és a társadalom — ugyanakkor azonban nem tulajdonít jelentőséget az olyan alapvető dolgoknak, amilyen az egyszerű csend — méghozzá a „vidéki”,

a benne születő otthonossággal, s nem utolsó sorban a művésztelepi kollegialitás színézetével, ami, tegyük hozzá, olyan érzékeny, mint az operaénekes hangszálai. Egri Mária könyvét olvasva — s ez érdemül szolgáljon szakmai alapossága mellé — nagy és kimondatlan igazságokat sejtünk meg intimitásként, mint például azt, hogy miért is a művészek azok, akik a művészettörténetet csinálják, s miért nem fordítva történik ez. Igaz, hogy ilyen éles konzekvenciákat a szerző maga nem von le a jelenségekből, de útba indít ilyen gondolatokat, és nagyobb körültekintésre, a mesterség nagyobb tisztelére kötelezi a művészetkritikát.

Teheti ezt azért, mert a szerző számára nincsenek érdemben alárendelt fontosságú kérdései a művészet fejlődésének: fogaskerékszerűen kapaszkodnak egymásba a haladás szerkezetének alkatrészei, irányzatok keletkezésének és sorvadásának okait ismerjük fel az adott, szolnoki művészetre vonatkoztatva. Az impresszionizmus itt sem deus ex machinaként toppan be a képek világába, szerény követőiben nem árt olykor a bátoratlanabb úttörői gesztust sem felfedezni, mint ahogyan a dekoratív stilizálás korszaka egy-egy életműben is megfelelő, pozitív értékeléshez juthat, amióta leszoktunk a szeccszó dorgálásáról, és annak nyűgös hangoztatásáról, hogy miben lettünk nyugatmímélők. Nem oktanal dolog ezt a szolnoki kezdeményezést olykor a nagybányaival is egybevetni, ahogyan ezt Egri Mária teszi, vagyis úgy, hogy ne a tájak és „iskolák” közötti versengés derüljön ki belőle, hanem olyan egyszerű tények, mint az, hogy a nagy egyéniségek megkeresik a művészetüknek megfelelő környezetet, s hogy ez egyénenként és időszakonként változó — állandó pedig csak a táj és népe, amennyiben az egy helyben marad.

A könyv megszabott csoportprofiljához képest érdemleges, tágabb esztétikai kérdésekre is kitér a szerző, egy-egy művész munkássága kapcsán, azaz, hogy tehetségük, ismeretségük valamely kevésbé felderített oldalát mint műfaji kérdést veti fel, például a monumentális Aba-Novákkal kapcsolatban, a sajtólagos grafikus vénát és groteszk humort Gácsy Mihálnál, a festőj lírát tartalmi oldaláról is Antal Ilonánál és holtuk utánj figyelmet hív ki Szüle Péter és Patay Mihály számára, — hogy csak kiragadottan említsük a valóban hiányt pótló megfigyeléseket.

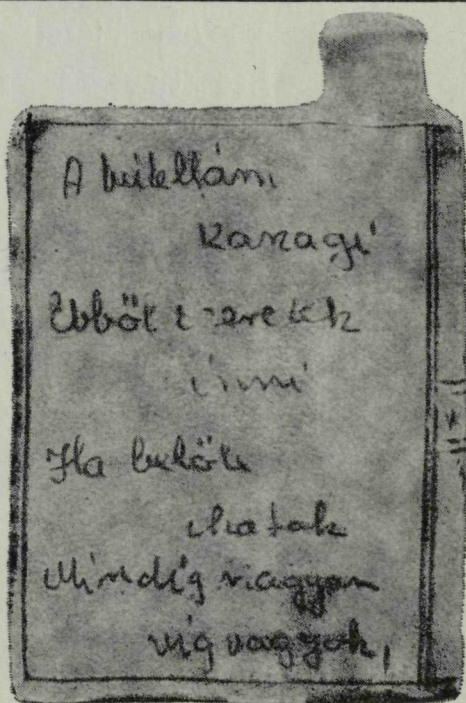
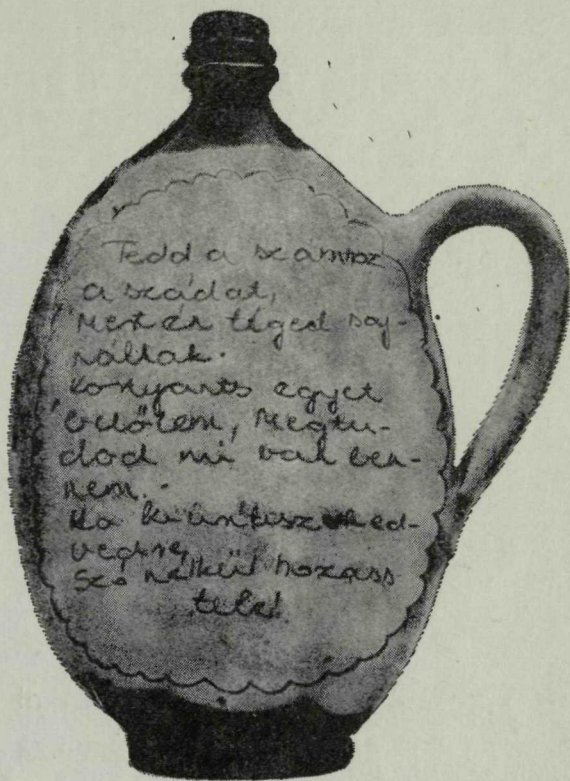
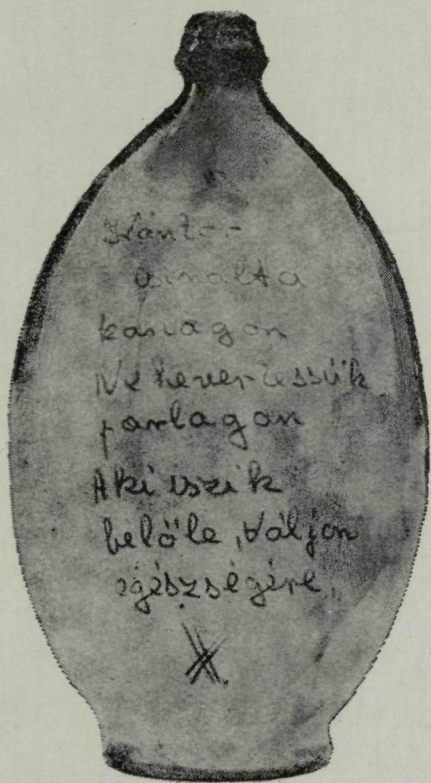
Érdeme a szerzőnek, hogy láttatóan elemzi a szobrászati alkotásokat, egy kissé az alkotók személye, ihletődése felől is közelítve ezt a művészeti ágat, amelynek tárgyai a maguk térbeliségében és színezetlenségében a nagyközönségtől távolabb állanak, mint a képek.

Mellékesként kezelt kérdéseket is felvet Egri Mária a művészettel kapcsolatban, amilyen például a kiállítások miként-rendezésének, az elrendezésnek, a tárgyak helyzetének kérdése a kiállítások keretében. Ami voltaképpen különálló művészet, különálló tanulmányt is megérdemelne, — csakúgy mint az a másik kérdés, amit zokszóként hallunk: a művészetkritika a „vidéki” művészetet úgy általában a „városi” oldalágaként, látóköriének peremén fekvőnek tekinti — keveset foglalkozik vele. Mi vigasztalót gondolhatunk erről? Azt talán, hogy állott már az „alföldi festészet” árfolyama rosszabbul is a jelenleginél a városi jegyzéken. Hátha még javul.

Végül még azt kell elmondanunk a könyvről, hogy nem csupán az állandó és vendégművészek illusztrisabb névgárdájának tudható be, hogy végül is a művésztelepi krónika nem lett csupán a „kismesterek”, a „hagyományörzők és folytatatók” „tisztas sorából álló” kiegyensúlyozott, de nem túlságosan izgalmas olvasmány, hanem, hogy a művekről készült reprodukciók színvonalra, jó válogatása is meggyőző, ki-ki tehetsége summázott jegyeivel szerepel azokban, vagyis azzal, amit hozzáadott az egész karakterképhez, s nem azzal, amit ismételt belőle. Egyéniségek párbeszéde elevenedik meg, vallomások váltják egymást, és érdekes egybevetést kaphatunk abból, ahogyan az egykoriak látták a jövőt, akár már a ma művészetének várható útjait a múltban. Vajon kortársművészeink tudnának-e, merhetnének-e ily pontosan következtetni művészetünk jövőjéről arculatára? (Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, 1977.)

B. SUPKA MAGDOLNA

Tiszafüredi butellák

Cigányszerelem

Libben a szoknyám,
lobban az erdő,
szerelem levele
nyomomba-pergő
Lobban az erdő,
libben a lábam,
szerelmes isten!
kikkel is háltam!
Kiknek a keze moccant utánam
vigye a devla verje a bánat
Hány hamis csókkal
zúzták be számat,
s hol van csak egy is,
hűteni lázat!
Kiknek a szava béklyózta lábam
vigye mind devla verje a bánat
Hány ölelt szelíddé
s alázta vállam;
csókoltak égettre
fűtetlen ágyban.
Kiknek a vére véremtől áradt
verje a devla verje a bánat

DIENES ESZTER